

Գ Լ Ո Բ Ո Ի Մ

Վ Ե Ր Լ Ո Ի Ծ Ա Կ Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԼՂՀ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳԻԾ
(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶՈՒԳԱՀԵՌՆԵՐ)

ԶԱՎԱԽՔԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

6

Նոյեմբեր, 2006

«ՆՈՐԱՎԱՆՔ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

Գ Լ Ո Ւ Բ Ո Ւ Մ

Վերլուծական տեղեկագիր

Г Л О Б У С

Аналитический бюллетень

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱՏՕ-ի գործունքը	5
Возможный подход к повышению эффективности линии обороны НКР	8
Ближний Восток как имперская лаборатория США	13
Новый Ближний Восток	16
Ռուսաստան-ԵՄ. Էներգետիկ ոլորտի համագործակցության հիմնախնդիրները	23
Джавахк в стереотипном восприятии армянской политической элиты: проблемы и поиски решений	26
Թիֆլիսահայությունը Ջավախքի մասին	30
Լիբանանի վերջին պատերազմը և լիբանանահայության արդի հիմնախնդիրները	33
Հավելված 1. Հայաստանի պարտավորությունները ՆԱՏՕ-ի հետ անհատական գործընկերության գործողությունների ծրագրի շրջանակներում	35
Հավելված 2. Ռազմաքաղաքական/տնտեսական բլոկներ	49

ՆԱՏՕ-Ի ԳՈՐԾՈՆԸ

Ռազմական-քաղաքական դաշինքների հետ հարաբերությունների կառուցումը, հաշվի առնելով ներկայիս քաղաքական գործընթացների փոփոխական դինամիկան, ՀՀ ազգային անվտանգության կարևորագույն խնդիրներից է: Ինչպես հայտնի է, այդ ոլորտում հիմնական շեշտադրումներն արված են Ռուսաստանի հետ ռազմավարական համագործակցության վրա: Սակայն ՀՀ-ՌԴ համագործակցությունը, ինչպես և մասնակցությունը Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կազմակերպությանը (ՀԱՊԿ), հաշվի առնելով առաջինի բազմաշերտ քաղաքականությունը և երկրորդի կայացած չլինելը¹, թերևս չեն կարող միանշանակ երաշխիքներ հանդիսանալ ՀՀ անվտանգության համար:

Նկատենք, որ ՀՀ քաղաքական ընտրանու «Եվրասիական-Արևելյան» կողմնորոշումներ ունեցողների շրջանակում այսօր հնչեցվում են կարծիքներ, թե ՀՀ անվտանգության երաշխիք կարող է հանդիսանալ Շանհայի համագործակցության կազմակերպության (ՇՀԿ) անդամագրվելը: Այդ տեսակետն են պաշտպանում նաև Իրանի որոշ պաշտոնատարներ: Սակայն նույն Իրանը, չնայած լիարժեք անդամ դառնալու մեծ ջանքերին, ՇՀԿ-ում ունի ընդամենը դիտորդի կարգավիճակ: Ավելի քան կարևորելով ՀՀ-Չինաստան հարաբերությունները՝ պետք է, սակայն, փաստել, որ ՇՀԿ-ն նույնպես հեռու է կայացած լինելուց: Նշենք նաև, որ ՇՀԿ-ն իր առաջնահերթ խնդիրները տեսնում է Կենտրոնական Ասիայում, որտեղ կոշտ մրցակցային պայքար է ընթանում ԱՄՆ-ի հետ:

Վերջին ժամանակներս ինտենսիվ տեղեկատվական շրջանառության մեջ է դրվել նաև ՀՀ-ՆԱՏՕ հարաբերությունների խնդիրը: Դա գլխավորապես կապված է ռուս-վրացական զարգացումների համատեքստում Վրաստանի ՆԱՏՕ ընդունվելու հնարավորության, ինչպես նաև ԼՂՀ կարգավորման վերաբերյալ տարածաշրջան այցելած ՆԱՏՕ պաշտոնատարների հայտարարությունների հետ (հիշենք Ռոբերտ Միմոնսի խոսքերը, թե ՆԱՏՕ-ն կարող է ստանձնել այդ խնդրի շուրջ ընդունված որոշումների կատարումը): Երևանում ՆԱՏՕ-ի տեղեկատվական կենտրոնի բացվելը², իր հերթին, լրացուցիչ բարձրացնելու է այդ կազմակերպության ներկայությունը ՀՀ-ում (*Անհատական գործընկերության գործողության ծրագրի (IPAP) շրջանակներում ՀՀ-ՆԱՏՕ պայմանագիրը տե՛ս տեղեկագրի վերջում՝ Հավելված 1-ում*): Գաղտնիք չէ նաև, որ ազատական քաղաքական ուժերը որպես ՀՀ անվտանգության երաշխիք տեսնում են Հյուսիսատլանտյան դաշինքը՝ հիմնավորելով նրանով, որ ներկայումս այդ դաշինքը ամենահզորն է աշխարհում (*տե՛ս տեղեկագրի վերջում՝ Հավելված 2*): Սակայն հայտնի է նաև, որ ՆԱՏՕ-ն, ինչպես և վերը դիտարկված ՀԱՊԿ-ն ու ՇՀԿ-ն, ունի իր սեփական հիմնախնդիրները և ներկայումս նույնպես գտնվում է ոչ միանշանակ բարվոք իրավիճակում:

ՆԱՏՕ-ի ձևաչափը ժամանակին ստեղծվել էր «երկբևեռ»՝ ԱՄՆ-ԽՍՀՄ (կամ ավելի ընդհանուր՝ Արևմուտք-Արևելք) հակամարտության ռազմական խնդիրները լուծելու համար: Ներկայումս, երբ Արևմուտք և Արևելք հասկացությունները կորցրել են իրենց՝ նախկինում միասնական աշխարհագրափարախոսական և աշխարհաքաղաքական բովանդակությունները (ԱՄՆ-Եվրոպա հարաբերություններն այսօր ավելի քան երկիմաստ են, իսկ մաքուր սոցիալիզմից հրաժարվել են անգամ չինացիները), ՆԱՏՕ-ի առջև վերափոխման (տրանսֆորմացիայի) լուրջ խնդիրներ են ծագել: Հատկանշական է, որ 90-ականների սկզբին որոշ ամերիկյան քաղաքական գործիչներ (որոնց թվում ՀՀ քաղաքական ընտրանուն քաջ հայտնի Սթրոբ Թելբորը) և վերլուծաբաններ գտնում էին, որ ՆԱՏՕ-ն հետխորհրդային դարաշրջանում անելիք չունի այլևս: Սակայն հետագա զարգացումները ժխտեցին նման մոտեցումները:

¹ Այդ առումով բնորոշ է ՀՀ ԶՈւ Գլխավոր շտաբի պետ Միք.Հարությունյանի հայտարարությունը՝ օրերս Մոսկվայում կայացած ՀԱՊԿ անդամ երկրների ԳԾ պետերի խորհրդակցության ժամանակ. նա դժգոհություն էր հայտնել ՀԱՊԿ անդամ երկրների կողմից այլ երկրներին (նկատի ունենալով Ադրբեջանին) տրվող ռազմական աջակցության առիթով: Ավելացնենք, որ ՀՀ-ի նկատմամբ դաշնակցային պարտավորությունները հաճախակի խախտվում են նաև ՄԱԿ-ում ընթացող քվեարկությունների ժամանակ:

² Կենտրոնը պետք է բացվեր նոյեմբերի 1-ին, սակայն տեխնիկական պատճառներով գործելու է նոյեմբերի 20-ից հետո:

Ներկայումս ՆԱՏՕ-ի զարգացման երկարաժամկետ հեռանկարն այն է, որպեսզի կազմակերպության շարքերը լայնացվեն ի հաշիվ ոչ եվրոպական երկրների (համաձայն ՆԱՏՕ-ի գործող կանոնադրության 10-րդ կետի՝ կազմակերպության անդամներ կարող են լինել միայն եվրոպական երկրները, իսկ 6-րդ կետը սահմանափակումներ է մտցնում ՆԱՏՕ-ի հնարավոր գործողությունների աշխարհագրությունում): Նման մոտեցումը, համաձայն ՆԱՏՕ-ի ստրատեգիների, թույլ կտա լուծել ավելի գլոբալ ռազմաքաղաքական խնդիրներ: Այս համատեքստում պետք է դիտարկել այն հանգամանքը, որ տեղեկատվական դաշտում երբեմն դիտարկվում են նաև ՆԱՏՕ-Իսրայել համագործակցության խնդիրները:

Մասնավորապես՝ Ռիզայում կայանալիք ՆԱՏՕ-ի գագաթաժողովում պետք է դիտարկվեն Ավստրալիայի, Նոր Զելանդիայի¹, ինչպես նաև Ճապոնիայի² հետ ավելի սերտ համագործակցելու հարցերը: Քննարկվելու է նաև Վրաստանին վերաբերող խնդիրների համախումբը: Սակայն հայտնի է, որ Գերմանիան և Ֆրանսիան (որոնք ոչ միայն էներգետիկ և տնտեսական համատեղ խնդիրներ ունեն Ռուսաստանի հետ, այլև երբեմն վերջինիս օգտագործում են որպես հակակշիռ ԱՄՆ-ի դեմ և այդ պատճառով չեն շտապում հանուն ԱՄՆ և Մեծ Բրիտանիայի շահերի բարդացնել իրենց հարաբերություններն այդ տերության հետ) առայսօր դեմ են արտահայտվում ՆԱՏՕ-ին Վրաստանի անդամակցելուն:

Ակնհայտ է, որ գլոբալ բնույթի խնդիրներն ավելի հրատապ են կայսերական հավակնություններ ունեցող ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի, բայց ոչ, օրինակ, Գերմանիայի կամ Ֆրանսիայի համար: Այդ իսկ պատճառով քաղաքական, գաղափարական և տնտեսական հակասություններն այսպես կոչված «ատլանտյան» ու «եվրակենտրոն» կողմնորոշումներ ունեցող ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների միջև խորանալու միտում ունեն: Այդ օրինաչափության արտահայտություններից են Իրաքի, Իրանի հայտնի խնդիրների, ինչպես նաև Ռուսաստանի հետ հատկապես էներգետիկ ոլորտում համագործակցության վերաբերյալ տարաձայնությունները:

Մինևույն ժամանակ, ՆԱՏՕ-ն այսօր ավելի ու ավելի ինտենսիվորեն է դառնում այն հիմնական կառույցը, որն ինչ-որ չափով շաղկապում է անգլոսաքսերին և եվրոպացիներին, թույլ է տալիս նրանց միավորվել ու համատեղ լուծել իրենց առջև դրված ընդհանուր խնդիրները ռազմաքաղաքական ոլորտում (օրինակ՝ Ռուսաստանի քաղաքական հավակնությունների սահմանափակման և նրա ռեսուրսներին տիրապետելու հարցերը կամ արևմտյան ներկայության ապահովումը Կենտրոնական Ասիայում): Պետք է ընդունել, որ ՆԱՏՕ-ի կարևորությունն այդ հարթությունում ընկալում են ոչ միայն ԱՄՆ-ը և Մեծ Բրիտանիան, այլև «իսկական» Եվրոպան:

Հայտնի է, որ այսօր Հյուսիսատլանտյան դաշինքի կենսունակությունը որոշակիորեն ապահովվում է նաև Արևելյան Եվրոպայի երկրների կողմնորոշումներով, որտեղ քաղաքական էլիտաները ձևավորվել են 90-ականների սկզբներին ամերիկացիների կողմից և որոնք ավանդաբար զգուշանում են Ռուսաստանի հզորացումից: Սակայն ակնհայտ է նաև, որ ԱՄՆ վարկանիշի նվազման ներկայիս գործընթացի պահպանման դեպքում (ինչը ձեռք է բերել շարունակական բնույթ) վաղ թե ուշ Արևելյան Եվրոպան ԱՄՆ-ից շրջվելու է դեպի մշակութային առումով իրենց ավելի հոգեհարազատ հարևանների՝ եվրոպական գերտերություններ Ֆրանսիայի և Գերմանիայի, իսկ տնտեսական ոլորտում՝ մասամբ նաև Ռուսաստանի կողմը: Համաձայն որոշ դիտորդների՝ այս վերջին գործոնի առումով արդեն առկա են որոշ միտումներ, որոնք, մասնավորապես, իրենց զգալ են տալիս Հունգարիայում³:

¹ Ռազմական ոլորտում «հոգեպես մոտիկ» անգլոսաքսոնյան երկրների վրա հենվելն ամերիկյան պաշտոնական քաղաքականության մասն է կազմում: Գործնական հարթությունում այն արտահայտվում է Երկրորդ համաշխարհայինից հետո ձևավորված Պենտագոնի «Ցամաքային ուժերի ստանդարտացման» ծրագրի և «ԵՇԵՆՆ» գլոբալ ռադիոէլեկտրոնային հետախուզության համակարգի ձևաչափերի տեսքով, որտեղ ընդգրկված են միայն անգլիախոս երկրները: Սկստենք, որ 2001թ. սեպտեմբերի 11-ի դեպքերից հետո աֆղանական ռազմական կամպանիայի ընթացքում, չնայած այն իրագործվում է ՆԱՏՕ-ի հետ համատեղ, ամերիկացիները մշտապես ձգտում են «դուրս մղել» այդ երկրից ոչ անգլոսաքսյան երկրներին պատկանող զինված ուժերը:

² Որոշ փորձագետներ կարծում են, թե Հյուսիսային Կորեայի միջուկային փորձարկումներն արդյունք են ամերիկյան այն սադրիչ քաղաքականության (դրա մասնավոր արտահայտություններից է այն, որ նախագահ Ջորջ Բուշը բազմիցս Կիմ Չեն Իրին անվանել է «գաճաճ», տվել այլ վիրավորական որակումներ, ինչն այդ տարածաշրջանում համարվում է մահացու վիրավորանք), որի նպատակն էր այդպիսով կենտրոնախույս միտումներ ցուցաբերող Ճապոնիային ավելի ամուր «կապել» ԱՄՆ-ի հետ:

³ Բուդապեշտում ծավալված վերջին անկարգությունները երբեմն մեկնաբանվում են որպես հետևանք այն բանի, որ ներկայիս սոցիալիստական կառավարությունը խորացնում է տնտեսական համագործակցությունը Ռուսաստանի հետ:

Այսպիսով, ՆԱՏՕ-ն այսօր ներկայանում է որպես մի կառույց, որտեղ զուգահեռաբար ընթանում են երկու հակասական գործընթացներ.

- ՆԱՏՕ-ն՝ «լայնացնելով» իր ներկայացուցչական կազմը և ներկայության աշխարհագրությունը, *հզորանում է և վերածվում գլոբալ մակարդակի կազմակերպության, որն առայժմ չունի հավասարազոր մրցակիցներ:*
- ՆԱՏՕ-ն «խարխլվում» է, քանի որ ներկայիս միաբնեռ համակարգի կազմալուծմանը համընթաց աճում են այդ կազմակերպության անդամ երկրների (որոնց թիվը, ի լրումն, աճում է) միջև հակասությունները քաղաքակրթական-գաղափարախոսական և քաղաքական-տնտեսական ոլորտներում:

Թե վերոնշյալ միտումներից որը կգերակայի, այսօր դժվար է կռահել: Այդ խնդրում որոշիչ գործոն է հանդիսանում ԱՄՆ-ի մենատիրական կարգավիճակի հնարավոր փոխակերպումը: Բոլոր պարագաներում հակասական գործոնների այս համախումբը դժվարացնում է *երկարաժամկետ հեռանկարում* ՀՀ-ՆԱՏՕ հարաբերությունների զարգացման վերաբերյալ կանխատեսումներ կատարելը:

*Գագիկ Հարությունյան
Կարեն Վերանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

ВОЗМОЖНЫЙ ПОДХОД К ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЛИНИИ ОБОРОНЫ НКР

Одним из важнейших факторов нынешнего военно-политического противостояния сторон в нагорно-карабахском конфликте является то, что линия прекращения огня выступает для Азербайджана линией начала его возможного наступления, а для НКР – линией сугубо оборонительного свойства. Выражаясь более категорично, для Азербайджана линия прекращения огня – это линия «наступления», для НКР – линия «обороны». Отсюда, первый настроен планировать только наступательные операции по преодолению оборонительной линии Армии Оборона НКР, для последней же, соответственно, императивом служит эффективное удержание линии обороны, что подразумевает возможность отступления, но с необходимостью организованной концентрации сил на следующих рубежах обороны.

Опыт военных конфликтов 20 века показал иллюзорность однозначной неуязвимости сухопутных оборонительных линий. Более того, все известные оборонительные линии были преодолены наступающими войсками противника в кратчайшие сроки, что вызывало еще большую негативную оценку со стороны общественности, учитывая предшествующие заверения категорически уверенных в своей правоте военных о непреодолимости данных инженерных сооружений или, как минимум, о больших, долговременных и тем самым неприемлемых потерях противника, который попытается преодолеть оборонительный рубеж.

Показательным примером, причем из самого недавнего прошлого, является потеря израильтянами их сухопутной системы оборонительных сооружений «Бар-Лева»¹ на Синайском полуострове в «самые кратчайшие сроки» во время так называемой войны Судного дня в 1973г.

Линия «Бар-Лева» представляла собой две полосы обороны общей глубиной 30-50 км. Передняя полоса имела две позиции, причем первая проходила непосредственно вдоль канала и представляла собой намытый из песка противотанковый вал высотой до 20 м (протяженность вала ок. 160 км). На гребне вала были оборудованы взводные опорные пункты. Взвод пехоты поддерживал взвод танков. В толще вала находились емкости с нефтью и трубопроводы, обеспечивающие подачу нефти в канал. При угрозе форсирования водной преграды египтянами предполагалось выпустить нефть и поджечь ее.

Между первой и второй линиями обороны находилась рокадная дорога, по которой патрулировали группы мотопехоты и танков (не менее четырех танковых рот). Вторая линия обороны находилась на расстоянии 7-10 км от первой. Ее становой хребет составляли ротные опорные пункты, каждый из которых, по расчетам израильтян, мог автономно вести боевые действия в течение недели. Наконец в 25-30 км от канала находились в резерве три бронетанковых бригады. Сооружение линии «Бар-Лева» обошлось Израилю в \$300 млн².

Эта система фортификационных сооружений считалась неприступной. Для ее прорыва, по оценке военных специалистов, необходимо было применить ядерное оружие, которым арабские страны не обладали. Египетские войска после интенсивного артиллерийского обстрела подавили сопротивление израильтян и прорвали линию оборонительных сооружений. Хорошо спланированная наступательная операция при активном взаимодействии всех родов войск позволила египтянам в кратчайшие сроки освободить почти всю территорию Синайского

¹ Хаим Бар-Лев (1924-1994) – военный и государственный деятель Израиля. Командовал бронетанковыми войсками израильской армии в 1957-1961гг. Накануне Шестидневной войны (1967) Бар-Лев был заместителем начальника генерального штаба, в 1968-1972гг. – начальник генерального штаба Армии обороны Израиля. После Шестидневной войны под его руководством на Синайском полуострове была сооружена линия обороны. В 1972-1977гг. – министр торговли и промышленности Израиля. Во время войны Судного дня был специальным советником при начальнике генерального штаба. В 1992г. был назначен Чрезвычайным и Полномочным послом Израиля в России.

² М.Никольский, Бронетехника в ближневосточных войнах, Часть 3, Война Судного дня, http://mukhin.vif2.ru/tanks_at_battle/aiv3.html.

полуострова. Авиация Египта, которой командовал генерал Хосни Мубарак — нынешний президент этой страны, смогла не только обеспечить воздушное прикрытие форсирования Суэцкого канала, но и подавить сопротивление ВВС Израиля. Египетские летчики смогли за первые 20 минут боевых действий поразить почти 90% наземных целей в израильских укрепленных районах, расположенных на Синае¹.

С нашей точки зрения, исключительно оборонительный характер линий сухопутных инженерных сооружений и строящаяся на этом сугубо оборонительная стратегия и тактика ведения военных действий являются контрпродуктивными. Необходимо подходить к ним, как к линиям сдерживающе-превентивного характера, что подразумевает – при непосредственной, явной и неминуемой угрозе наступательных операций противника и самого проведения таких операций – их возможную трансформацию из сугубо оборонительного рубежа в рубеж эффективного превентивного сдерживания. Если мы говорим о территориях, ныне контролируемых НКР, в контексте «пояса безопасности», то последнее подразумевает, что само состояние безопасности можно обеспечивать всеми эффективными методами и средствами, в данном случае военного характера, если произошло одностороннее нарушение режима прекращения огня такой военной интенсивности, что налицо все признаки готовящейся наступательной операции. Таким образом, при нарушении письменно зафиксированной договоренности о перемирии со стороны наступающей страны у обороняющейся стороны появляется право на эффективную защиту всеми «конвенциональными» средствами и методами отпора.

Израиль сделал выводы из провала своей оборонительной линии «Бар-Лева». Вместе с тем необходимо отметить возросшую динамичность современных военно-политических отношений на международной арене, которая столь велика, что после последнего израильско-ливанского конфликта, военным Еврейского государства необходимо соотносить свои стратегии и оперативные планы с новыми императивами.

Именно в Израиле по существу впервые стали руководствоваться ныне общепринятым термином «собственная безопасность» (*Homeland Security*). Так, по мнению израильских экспертов, Армия обороны Еврейского государства (ЦАХАЛ) никогда не предназначалась для ведения внешних агрессивных войн. В доктрине обеспечения собственной безопасности Израиля безопасность наземных рубежей страны занимает такое же важное место, как и безопасность морских и воздушных границ. В этой сфере военные эксперты отмечают революционные преобразования как в технологическом оснащении оборонительных систем наземных границ, так и в концепциях их использования в современных условиях и в перспективе. Однако фактически до 2000г. оборонительные и защитные средства наземных границ страны включали только предупредительные проволочные заграждения, минные поля и пограничную патрульную службу на автомобилях. Территориально Израиль не располагает ни оперативной, ни тактической глубиной обороны, поэтому вынужден содержать многие тысячи войск развернутыми по стране и вдоль сухопутных границ в высокой готовности к быстрому реагированию на любые попытки атак извне и реальные вторжения. После 2000г. начался процесс оснащения пограничной службы электронно-оптическими средствами наблюдения и контроля, современной системой разведки, оповещения и связи, интегрированной в общую систему управления².

Некоторые выводы

1. Линия обороны НКР установилась по линии прекращения огня, зафиксированной с мая 1994г., и поэтому она явилась военно-политическим последствием юридически зафиксированного перемирия. Линия обороны НКР является наиболее эффективным материальным объектом военно-инженерного свойства поддержания баланса военных сил в регио-

¹ В.Разумный, Октябрьская война 1973г.: краткие итоги спустя тридцать лет, Газета «Арраид», №10 (58), 2003, <http://islam.com.ua/gazeta/1003/war.shtml>.

² Александр Горшков, Стратегия Израиля совершенствуется на ходу, «Независимое военное обозрение», 11.08.2006, http://nvo.ng.ru/concepts/2006-08-11/1_israil.html.

не. Линия обороны НКР – это не только сухопутная оборонительная система сооружений, обеспечивающих военную безопасность НКР. Она обеспечивает физическую безопасность всего населения непризнанной Республики и является незаменимым элементом обеспечения военно-политической безопасности самой Республики Армения. По своему оборонительно-сдерживающему потенциалу ни один другой участок границы армянской государственности не может сравниться с ней. Линия обороны НКР – это материализованные в инженерных сооружениях огромные финансовые средства, которые были направлены на военную составляющую обеспечения безопасности армянской государственности;

2. Для избежания негативного военного опыта задействования подобных линий в военных операциях, свидетельствующего о неминуемой преодолимости сугубо оборонительных линий, необходимо оценивать ее военно-политическую ценность не только с исключительно оборонительных позиций, но и всячески акцентировать и реально обеспечивать ее сдерживающе-контратакующий характер, а также потенциал превентивного свойства в контексте продолжающихся агрессивных заявлений военно-политического руководства Азербайджана;
3. Наличие мощной оборонительной линии НКР в качестве незаменимого «военно-материального» фактора поддержания долгосрочного мира в регионе имеет все предпосылки для его эффективного использования в системе нынешних посреднических усилий Минской группы ОБСЕ. Если переговоры (хотя точнее назвать этот процесс обменом мнениями) проходят в рамках международной европейской организации в сфере безопасности, которая преследует принципы обеспечения транспарентности, открытости и нерушимости безопасности в зоне своей ответственности, то и конструктивность позиции армянской стороны, открытой к сотрудничеству и стремящейся к ограничению военно-политической «разбалансировки» в регионе на фоне азербайджанских слов и действий, должны получить адекватную оценку со стороны международных посредников и всех заинтересованных сторон;
4. С нашей точки зрения, нынешний этап военно-политического противостояния сторон конфликта свидетельствует в пользу иного наименования «линии обороны» НКР, а именно – **«линия обеспечения безопасности»** НКР. Такая формулировка представляет сам фактор существования оборонительной системы инженерных сооружений на линии соприкосновения армий двух сторон в более широком формате, с объективной заявкой на долгосрочность этого фактора и с более подчеркивающих нынешние реалии военно-политических позиций сторон: Азербайджан занимается планированием наступательной операции, НКР вынуждена обеспечивать свою безопасность.

Михаил Агаджанян

Военно-технические характеристики самых известных линий сухопутных оборонительных сооружений 20 века¹

Линия «Мажино»

Система французских укреплений на границе с Германией, Люксембургом и частично Бельгией протяженностью ок. 400 км. Построена по предложению военного министра Франции А.Мажино (*A. Maginot*) в 1929-36гг. и совершенствовалась до 1940г. Предназначалась для защиты северо-востока Франции от германского вторжения. Включала 3 укрепленных района (Мецский, Лаутерский, Бельфорский), Рейнский укрепленный фронт, Саарский участок заграждений. Состояла из полосы обеспечения (глуб. 4-14 км) и главной полосы (глуб. 6-8 км). На линии было построено около 5600 долговременных огневых сооружений (ДОС), в том числе: артиллерийских – 520, пулеметных – 3200 и других – 1800. ДОС объединялись в опорные пункты, а последние – в узлы сопротивления. Опорные пункты и узлы сопротивления прикрывались противотанковыми и противопехотными заграждениями. В глубине обороны располагались модернизированные крепости – Бельфор, Эпиналь, Туль, Верден. На линии находился гарнизон войск (ок. 200 тысяч), усиленный с началом войны и преобразованный в группу армий. В 1940г. немецкие войска прорвали фронт французских войск на северном фланге, где строительство линии не было завершено, и вышли в тыл линии через Арденнские горы. Последовавший отход полевых французских войск от линии позволил немецким войскам преодолеть ее на узком участке. После войны большинство уцелевших и восстановленных сооружений было передано под военные склады.

Линия «Маннергейма»

Система финских пограничных укреплений на Карельском перешейке, сооруженных в 32 км от Ленинграда. Названа по имени финского маршала К.Маннергейма. Сооружалась в 1927-39гг. Линия прикрывала кексгольмское и Выборгское направления, примыкая флангами к Ладожскому озеру и Финскому заливу. Линия имела ширину по фронту 135 км, глубину до 95 км. Состояла из полосы обеспечения (глуб. 15-60 км), главной полосы (глуб. 7-10 км), второй полосы, удаленной от главной на 2-15 км, и тыловой (Выборгской) полосы обороны. На линии было сооружено свыше 2 тысяч ДОС и древесно-земляных огневых сооружений (ДЗОС), из них около 280 железобетонных пулеметно-артиллерийских огневых точек. Главная полоса оборонительной линии состояла из 25 узлов сопротивления, насчитывающих 280 ДОС и 800 ДЗОС. Опорные пункты оборонялись постоянными гарнизонами (от роты до батальона в каждом). В промежутках между опорными пунктами находились полевые войска. Во время советско-финской войны 1939-40гг. советские войска прорвали линию, а в 1944г. осуществили вторичный прорыв на Выборгском направлении.

При преодолении линии советские войска столкнулись с ожесточенным сопротивлением противника. Красная Армия, имея явное превосходство в силах (на момент начала войны по личному составу почти в 1,5 раза, по артиллерии в 5 раз, по пулеметам в 2 раза, по танкам и самолетам – подавляющее), преодолевала оборонительную линию почти три месяца, что объяснялось, в частности, огромным количеством чрезвычайно прочных ДОСов, за каждый из которых приходилось вести ожесточенный бой, использовать танки и тяжелую артиллерию, чтобы пробить стены этих сверхмощных ДОСов.

*Линия «Зигфрида» (Западный вал, позиция Зигфрида)**

Система германских долговременных укреплений, возведенных в 1936-40гг. на западе страны в приграничной полосе от Клеве (историческая область по нижнему Рейну, ныне большая часть области находится в составе земли ФРГ Северная Рейн-Вестфалия) до Базеля, прикрывавших границу Германии от Голландии до Швейцарии. Состояла из 3 оборонительных полос: полосы обеспечения (глуб. 1-20 км),

¹ Данные приводятся на основании следующих источников: 1) Большая Советская Энциклопедия, Т. 9 (1972), Т. 15 (1974); 2) Военный энциклопедический словарь, Т. 2, М., 2001.; 3) Ю.Веремеев, Долговременная фортификация, <http://armor.kiev.ua/army/fort/findot.shtml>.

* Зигфрид - мифический герой древней германской саги о Нибелунгах, обладавший неуязвимостью. Отсюда, наименование «Зигфрид» - символ прочности и неприступности.

главной полосы (глуб. 3-8 км) и тыловой полосы, которую начали тайно сооружать с 1934г. на границе демилитаризованной Рейнской зоны под названием «позиции Гинденбурга». Общая глубина линии в среднем составляла 35-75 км (в центре до 100 км и более). Протяженность линии ок. 500 км. Всего было построено ок. 16 тысяч фортификационных сооружений. Как отмечали военные специалисты еще в 1939г.¹, если линия «Мажино» подготовлена для стабильной, пассивной, длительной обороны, то позиция «Зигфрида» подготовлена для активной обороны. Линия могла служить исходным плацдармом для наступления, обеспечивала проведение маневра войсками и ведение обороны. После войны наземные огневые фортификационные сооружения, противотанковые и противопехотные заграждения линии были разрушены оккупационными войсками союзников, подземные сооружения были частично сохранены для использования под военные нужды.

¹ Д.М.Карбышев, Линия Мажино и позиция Зигфрида // «Военная мысль», 1939, №11, <http://fortress.vif2.ru/biblio/karbyшев/index.htm>.

БЛИЖНИЙ ВОСТОК КАК ИМПЕРСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ США

Соединенные Штаты находятся на пути к изменению стратегии на Ближнем Востоке. Вероятнее всего, речь идет об усилении влияния США как в Ираке, так и во всем регионе Большого Ближнего Востока за счет изменения политики Белого дома в регионе. Начинается новая стадия установления американской гегемонии в регионе. Вместе с тем именно Ирак превращается в инструмент воздействия на Большой Ближний Восток.

В конце октября президент Джордж Буш заявил, что хотя цели Вашингтона в Ираке не изменились, однако тактика для достижения победы будет изменена. Глава отдела по Ближнему Востоку Госдепартамента США Альберто Фернандес сделал по этому поводу довольно неожиданное, на первый взгляд, заявление: «США попытались сделать все как можно лучше, но я считаю, что критика наших действий вполне уместна, потому что, несомненно, со стороны США в Ираке было проявлено много высокомерия и глупости». Он также заявил, что «США открыты к любому диалогу, потому что ключ к прекращению ада и убийств в Ираке лежит в эффективном единении иракского народа». По словам Фернандеса, Вашингтон готов вести переговоры с любым, даже радикальным иракским движением, за исключением террористической сети «Аль-Каида».

Примечательно, что это программное заявление было сделано во время интервью Альберто Фернандеса телеканалу *Al-Jazeera*, что может восприниматься как прямое и открытое приглашение всем исламским группировкам к началу диалога с Белым домом. При этом несколькими днями ранее официальный представитель американских войск в Ираке генерал Уильям Калдвелл признался, что тактика американцев по безопасности в Ираке не работает. С учетом того, что влияние «Аль-Каиды» существенно снизилось и практически все радикальные исламские группировки различного толка так или иначе вовлечены в иракский кризис, речь идет о заявке на глубинное внедрение американской политики в региональные процессы.

О том, что ожидалось серьезные подвижки, можно было предположить исходя из действий Курдской Рабочей Партии (РКК). Есть серьезные основания считать, что деятельность РКК в годы после оккупации Ирака глубинно связана с определенной кооперацией с американскими военными. Каждый раз, когда РКК объявляет о намерении прекратить военные действия против Турции, появляется информация о переговорах между руководством партии, представителями администрации Буша и военными. И на этот раз Курдская Рабочая Партия заявила о прекращении огня под предлогом «начала решения курдской проблемы и демократического процесса».

На первый взгляд может показаться, что в Белом доме произошло некое осознание ошибочности политики в Ираке и теперь администрация Буша намерена пойти на вынужденные изменения (смотри статья Ричарда Хааса «Новый Ближний Восток» на стр. 30-36).

Между тем, по мнению других аналитиков на Ближнем Востоке Вашингтон ведет весьма продуманную политику, которая ведет как раз не к падению империи, а к ее действительному основанию. Ирак стал для Вашингтона самым удобным рычагом, при помощи которого США могут управлять всем регионом, а также влиять на многие процессы по всему миру. Именно после захвата Ирака США продвинулись в направлении создания реальной империи. В 2004 году один из помощников Джорджа Буша заявил журналисту Рону Зюскинду: «Мы теперь империя, и своими действиями мы создаем собственную реальность».

Для такого судьбоносного региона, как Ближний Восток Ирак является уникальной возможностью для США по созданию инструмента контроля за ситуацией. В стране представлены основные этно-религиозные группы, вовлеченные в конфликты по всему проблемному региону. В определенной степени курды, шииты и сунниты в Ираке в локальном пространстве пос-

тавлены в отношения, выражающие конфликтные узлы по всему региону. Фактически, две войны в Ираке, дальнейшая оккупация, переход к федерализации Ирака и развязывание кровавой гражданской войны привели к образованию в стране таких отношений между этими тремя основными группами, которые дают Белому дому возможность использовать ситуацию в своих целях по всему региону.

Ситуация в Ираке действительно катастрофическая. Противостояние между шиитами и суннитами вошло в стадию перманентной резни. Количество жертв террора растет день ото дня. По оценкам Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев (*UNHCR*), только в этом году в Ираке появилось 365000 внутренних беженцев. Количество жителей страны, выезжающих за границу, намного выше. Так, по сообщению наблюдателей ООН, ежедневно сирийскую границу пересекают около 2 тыс. человек.

Американцам при этом удалось создать систему контролируемой гражданской войны между шиитами и суннитами, которая, с одной стороны, не превращается в массовую и бесконтрольную бойню, с другой – эскалация насилия не только не снижается, но и возрастает. Так, по словам Уильяма Калдвелла, за первые три недели священного для мусульман месяца Рамадан количество различных нападений в Ираке увеличилось на 20%. Тлеющая гражданская война между основными конфликтующими исламскими конфессиями становится поводом для вовлечения все больших региональных сил.

В то же время продолжается федерализация страны. Если ранее фактическую автономию получили курды, вызвав тревогу в Турции и других соседних странах, то теперь динамика идет в сторону получения аналогичных прав со стороны шиитов и суннитов. Премьер-министр Ирака Нури Аль-Малики (*Nouri al-Maliki*) недавно в интервью *US Today* заявил о возможности предоставления суннитам и шиитам автономии, которая уже есть у курдов.

Процесс окончательной федерализации Ирака приведет вначале к этническим и религиозным чисткам внутри страны, образованию моноэтнических и монорелигиозных образований. Однако после этого неминуемо наступит стадия взаимных претензий и возобновления гражданской войны уже на федеральном уровне.

Подобные перспективы для Вашингтона весьма удобны в плане установления контроля над регионом. Так как таким образом появляется возможность создать локальное образование, где могут «вращиваться» в нужном направлении конфликты, которые могут экстраполироваться на весь регион. Курдский фактор может быть использован для дестабилизации ситуации в Турции, Иране, Сирии, где этот народ проживает компактно. Кровавое противостояние между шиитами и суннитами может расшатать весь регион – в зависимости от развития ситуации. Фактически, Вашингтон открыл в Ираке лабораторию для создания нужных для упрочения собственного влияния доз контролируемого хаоса в регионе Большого Ближнего Востока.

Возможность, что США испугаются потерь в Ираке (тем более, что они относительно невелики) и выведут оттуда войска некоторым экспертам представляется весьма маловероятной, так как страна используется для усиления влияния в регионе. А необходимость в сильном влиянии здесь оправдана не только исходя из геополитических интересов, но и экономических. Нефтяной регион жизненно необходим для США, особенно с учетом угроз возможного сокращения поставок топлива со стороны Ирана.

Это притом, что Соединенные Штаты все больше зависят от импорта нефти. По прогнозу Министерства энергетики США, к 2030г. потребление нефти в США вырастет на 34%. Если в 1973г. США импортировали 6 миллионов баррелей нефти в сутки и зарубежные поставки составляли 35% от объема потребляемой в стране нефти, то в 2006г. импорт увеличился до 12,4 миллионов баррелей в сутки, а его доля в составляет уже 60%. При такой зависимости от внешних поставок нефти Белый дом не пойдет на попятную – вне зависимости от того, кто будет у власти: республиканцы или демократы, которые сейчас выступают против политики администрации Буша в Ираке. Потеря влияния на богатый углеводородами регион напрямую угрожает национальной безопасности Соединенных Штатов.

Кроме того, имперские амбиции США обретают все более реальные контуры. Так, 31 августа Джордж Буш подписал документ под названием «Национальная политика в области космоса». (Отметим, что опубликован документ был только в середине октября.) Согласно документу, Вашингтон собирается в корне изменить свои позиции относительно космической политики. Заявляется, что «в новом веке все те, кто эффективно использует космос, повысят уровень благосостояния и безопасности и получат существенное преимущество над теми, кто не делает этого. Свобода действий в космосе важна для Соединенных Штатов так же, как воздушная и морская сила». При этом Вашингтон оставляет за собой право закрыть доступ в космос всем, кто проявляет враждебность в отношении интересов США. Отметим, что аналогичный документ, принятый в 1996 году, декларировал намерения развивать партнерство и сотрудничество в космосе. Фактически сделана заявка на реальную колонизацию космического пространства.

Самвел Мартиросян
Фонд «Нораванк»

Данная статья Ричард Хааса –
председателя влиятельного Совета внешней политики
(*Council on Foreign Relations*) – опубликована в журнале
“*Foreign Affairs*” (ноябрь/декабрь 2006)

НОВЫЙ БЛИЖНИЙ ВОСТОК

Завершилась эра американского господства на Ближнем Востоке, и в современной истории региона началась новая эпоха. Она будет сформирована новыми актерами и новыми силами, соперничающими за влияние. Чтобы справиться с этим, Вашингтон должен полагаться больше на дипломатию, нежели на военную силу.

Конец эпохи

Прошло чуть больше двух веков после того, как прибытие Наполеона в Египет возвестило о появлении современного Ближнего Востока, и вот – спустя примерно 80 лет после крушения Османской империи, 50 лет после конца колониализма и менее 20 лет после завершения Холодной войны – американская эра на Ближнем Востоке, четвертая в современной истории региона, закончилась. Представления о новом, подобном Европе, регионе – мирном, процветающем, демократичном – не реализовались. Более вероятным представляется появление нового Ближнего Востока, который причинит огромный вред и себе, и Соединенным Штатам, и миру.

Все эры в регионе характеризуются взаимодействием противоборствующих сил – и внутренних, и внешних. Изменился лишь баланс их влияний. Следующая эра Ближнего Востока обещает быть такой, когда внешние акторы будут иметь сравнительно скромное влияние в регионе, а местные силы будут обладать верховной властью, и в то же время, получившие власть местные акторы – радикалы, стремящиеся к изменению статус-кво. Формирование нового Ближнего Востока из зарубежья будет чрезвычайно затруднено, но это, наряду с управлением динамично развивающейся Азией, станет первоочередным вызовом для внешней политики США в течение предстоящих десятилетий.

Современный Ближний Восток зародился в конце восемнадцатого столетия. Для некоторых историков переломным событием было подписание мирного договора 1774 года, которым закончилась война между Османской империей и Россией. Однако более серьезным этапом можно считать сравнительно легкое вступление Наполеона в Египет в 1798 году, продемонстрировавшее европейцам, что регион был готов для завоевания и побудившего арабских и мусульманских интеллектуалов задаться вопросом, которым многие задаются и сегодня: почему их цивилизация так сильно отстала от христианской Европы? Закат Османской империи и начало проникновения европейцев в регион стали основой зарождения «Восточного вопроса», суть которого заключается в поиске ответа: как реагировать на последствия крушения Османской империи? Каждая из сторон неизменно пытается ответить на этот вопрос, исходя из собственных интересов.

Первая эра закончилась Первой мировой войной, крахом Османской империи, началом Турецкой республики и распределением военных трофеев между европейскими победителями. Затем последовала эра колониального господства, с доминированием Франции и Великобритании. Она завершилась примерно через четыре десятилетия: после того, как другая мировая война истощила большую часть Европы, увеличился арабский национализм, а две сверхдержавы стали бороться друг с другом. «Кто управляет Ближним Востоком, тот управляет миром, и тот, у кого есть интересы в мире, обязан проявлять интерес к Ближнему Востоку», – написал историк Альберт Хурани, правильно расценивший Суэцкий кризис 1956 года как рубеж окончания колониальной эпохи и начала Холодной войны в регионе.

В годы Холодной войны, как и в предыдущий период, доминирующую роль на Ближнем Востоке играли внешние силы. Однако сам характер соперничества между США и Советским Союзом предоставлял государствам Ближнего Востока значительное пространство для маневров. Кульминацией этой эры стал октябрь 1973 года, когда Соединенные Штаты и Советский Союз по существу оказались в безвыходном положении, прокладывая пути к честолюбивой дипломатии, в том числе египетско-израильскому мирному соглашению.

Однако ошибочно рассматривать третью эру только как время хорошо управляемого соперничества великих держав. Июньская война 1967 года изменила баланс сил на Ближнем Востоке. Использование нефти в качестве экономического и политического оружия в 1973 году выдвинуло на первый план американскую и международную уязвимость, заключающуюся в нехватке ресурсов и повышении цен. Уравновешивающее действие Холодной войны создало ситуацию, в которой местные силы на Ближнем Востоке обладали значительной независимостью для осуществления своих намерений. Революция в Иране в 1979 году, приведшая к краху одной из основополагающих идей политики США в регионе, продемонстрировала, что внешние силы не могут контролировать внутренние события. Арабские государства противостояли попыткам США склонить их к участию в антисоветских проектах. Оккупация Ливана Израилем в 1982 году породила организацию *Хизбалла*. Война между Ираном и Ираком истощила эти две страны на десятилетия.

Американская пастораль

Конец Холодной войны и распад Советского Союза привели к четвертой эре в истории региона, когда Соединенные Штаты обладали беспрецедентным влиянием и свободой действий. Существенными признаками этой эры являются: возглавляемое США освобождение Кувейта, долгосрочное размещение американских сухопутных и воздушных сил на Аравийском полуострове и активный дипломатический интерес к попытке окончательного урегулирования арабо-израильского конфликта (достигший кульминации в интенсивной, но в конечном итоге неудачной попытке администрации Клинтона в Кэмп-Дэвиде). Эта эра лучше всех остальных продемонстрировала, что теперь подразумевается в качестве «старого Ближнего Востока». Характеристику региона определяют агрессивный, но разочарованный Ирак, радикальный, но разобщенный и относительно слабый Иран, выступающий в качестве мощнейшего государства и единственной ядерной державы региона Израиль, а также колеблющиеся цены на нефть, подавляющие свои народы неустойчивые арабские режимы, непростое сосуществование Израиля и с палестинцами и с арабами, и, если обобщить, американское превосходство.

Конец этой эры был обусловлен множеством факторов – как структурных, так и стихийных. Самым значительным из них было решение администрации Буша о вторжении в Ирак в 2003 году, осуществленные ею руководство операцией и последовавшая оккупация. Жертвой этой войны стал Ирак, который возглавлялся преимущественно суннитами, обладал достаточным могуществом и был заинтересован в том, чтобы уравновешивать шиитский Иран. Затихшая было на время напряженность между суннитами и шиитами вновь обострилась как в Ираке, так и во всем регионе. Террористы обрели в Ираке базу и начали разрабатывать планы по своей дальнейшей экспансии. Почти во всем регионе демократия стала ассоциироваться с нарушением общественного порядка и концом доминирования суннитов. И без того немалые антиамериканские настроения все больше усиливаются. В регионе увязла огромная часть американских вооруженных сил и в целом эта война ослабила влияние США во всем мире. Это одна из насмешек истории: вызванная необходимостью первая иракская кампания ознаменовала начало американской эры на Ближнем Востоке, а вторая война в Ираке, начатая «по выбору» (*a war of choice*) – форсировала конец этой эры.

Существенное значение имеют и другие факторы. Один из них – это конец ближневосточного мирного процесса. Соединенные Штаты традиционно обладали уникальной способностью работать и с арабами и с израильтянами. Однако лимиты этой способности были исчер-

паны в Кэмп-Дэвиде в 2000 году. С тех пор слабость преемников Ясира Арафата, усиление *Хамас* и унилатерализм Израиля совокупно способствовали ограничению возможностей Соединенных Штатов, усугубленному неспособностью нынешней администрации Буша вести активную дипломатию.

Другим фактором, способствовавшим окончанию американской эры, стал отказ традиционных арабских режимов противостоять притягательности радикального ислама. Столкнувшись с необходимостью выбора между политиками – воспринимаемыми в качестве далеких и коррумпированных – и яркими религиозными лидерами, многие в регионе предпочли последних. Потребовались события 11 сентября, чтобы лидеры США выявили связь между закрытыми обществами и возникновением радикалов. Однако их реакция – зачастую скороспело толкающая на принятие решений, не учитывающих внутривосточный контекст – предоставила террористам и их приспешникам больше возможностей для развития, чем прежде.

Наконец, глобализация изменила регион. Сегодня радикалам легче добыть финансирование, оружие, идеи и новых рекрутов. Развитие новых средств массовой информации и, прежде всего, спутникового телевидения превратило арабский мир в «региональную деревню» и политизировало его. Транслируются преимущественно сцены насилия и разрушений в Ираке, картины жестокого обращения с иракскими и мусульманскими заключенными, сцены страдания в секторе Газа, на Западном берегу реки Иордан, а теперь и в Ливане – это все больше отдаляет многих на Ближнем Востоке от Соединенных Штатов. В результате, сегодня ближневосточным правительствам труднее открыто сотрудничать с Соединенными Штатами, и влияние США в регионе слабеет.

Что предстоит

Контуров пятой эры Ближнего Востока все еще размыты, но они естественно вытекают из завершения американской эры. Контекст текущих событий обусловит дюжина возможностей.

Во-первых, Соединенные Штаты все еще будут обладать в регионе большим влиянием, нежели любая другая внешняя сила, однако это влияние будет слабеть, как это уже однажды произошло. Это отражает растущее взаимодействие совокупности внутренних и внешних сил, которое ограничивает американскую мощь и, как результат, приведет к изменению американской политики.

Во-вторых, внешнеполитические курсы других стран будут чаще бросать вызов Соединенным Штатам. Европейский союз предложит небольшую помощь в Ираке и, вероятно, будет демонстрировать другой подход к палестинской проблеме. Китай будет противостоять давлению на Иран и стремиться гарантировать доступность энергетических поставок. Россия также опротестует призывы наложить санкции в отношении Ирана и будет искать возможности продемонстрировать свою независимость от США. И Китай и Россия (как и многие европейские государства) дистанцируются от усилий США продвигать политические реформы в недемократических государствах Ближнего Востока.

В-третьих, Иран станет одним из двух самых могущественных государств региона. Те, кто предвидел, что Иран стоит на грани драматических внутренних изменений, ошибался. Иран обладает огромным богатством, имеет самое сильное внешнее влияние на Ирак и управляет *Хамас* и *Хизбаллой*. Это классическая имперская сила, намеренная переделать регион в соответствии со своими представлениями и обладающая нужным этого потенциалом.

В-четвертых, Израиль станет другим могущественным государством региона и страной с современной экономикой, которая способна к глобальной конкуренции. Единственное государство на Ближнем Востоке с ядерным арсеналом обладает также самой дееспособной военной силой в регионе. Однако это государство все еще несет бремя затрат оккупации Западного берега и сталкивается с самыми разнонаправленными и разноплановыми угрозами своей безопасности. Говоря со стратегической точки зрения, позиции Израиля в настоящее время слабее, чем

до летнего кризиса в Ливане. И, как и в случае с Соединенными Штатами, его состояние еще больше ухудшится, если Иран продолжит разработки ядерного оружия.

В-пятых, в обозримом будущем вероятность чего-либо, похожего на жизнеспособный мирный процесс, маловероятна. После спорной по своим результатам операции Израиля в Ливане правительство во главе с партией «Кадима» наверняка будет слишком слабо, чтобы требовать внутригосударственной поддержки какой-либо политики, воспринимаемой в качестве рискованной или даже полезной агрессии. Односторонний выход из войны был дискредитирован, когда атаки продолжались и после выхода Израиля из Ливана и сектора Газа. На палестинской стороне нет ни одного явного партнера, который мог бы или хотел пойти на компромисс, и там продолжают тормозить возможности мирного решения проблемы. Соединенные Штаты растеряли большую часть своей репутации как надежного и честного посредника, по крайней мере, в настоящее время. Тем временем, израильская экспансия поселений и строительство дорог стремительно продолжается, все больше усложняя дипломатические переговоры.

В-шестых, долгие годы традиционный центр арабской власти, Ирак, будет пребывать в хаосе, страдая от слабости центрального правительства, разобщенности общества и регулярных вспышек насилия на конфессиональной почве. В худшем случае он не состоится как государство, будучи разрушенным всеобщей гражданской войной, в которую будут вовлечены и его соседи.

В-седьмых, из-за больших потребностей Китая и Индии, ограниченного успеха сдерживания потребления в Соединенных Штатах и продолжающейся вероятности дефицита цены на нефть останутся высокими. Цена баррели нефти, скорее, превысит 100-долларовую отметку, нежели упадет до 40 долларов. Иран, Саудовская Аравия и другие крупные производители будут извлекать несоразмерно обогащаться.

В-восьмых, стремительно продолжится процесс «милитаризации». В Ираке, Ливане и Палестинской области уже теперь усиливаются частные военные группировки. Вооруженные отряды, являясь и результатом и причиной слабости государств, появятся везде, где есть осязаемый или фактический дефицит государственной власти и компетенции. Недавняя война в Ливане усилит эти тенденции, так как *Хизбалла* выиграла, не потерпев тотального поражения, в то время как Израиль проиграл, не достигнув полной победы – результат, который может поощрить *Хизбаллу* и тех, кто ее поддерживает.

В-девятых, терроризм, определяемый как намеренное использование силы против гражданских жителей во имя достижения политических целей, останется особенностью региона. Он будет встречаться в разделенных обществах, таких как Ирак, в обществах, где радикальные группы стремятся ослабить и дискредитировать правительство, таких как Саудовская Аравия и Египет. Терроризм будет изошренно разрастаться и останется орудием, используемым против Израиля и присутствия в регионе Соединенных Штатов и других внешних сил.

В-десятых, ислам в большей степени заполнит политический и интеллектуальный вакуум в арабском мире и обеспечит фундамент для политической деятельности большинства жителей региона. Арабский национализм и арабский социализм – понятия прошлого, а демократия в лучшем случае связана с отдаленным будущим. Арабское единство – лозунг, а не действительность. Влияние Ирана и связанных с ним групп укрепит, а усилия по укреплению связей между арабскими правительствами и Израилем и Соединенными Штатами осложнятся. Между тем напряженность в отношениях суннитов и шиитов будет возрастать по всему Ближнему Востоку, создавая проблемы в странах, где общества разделены по религиозному признаку (Бахрейн, Ливан и Саудовская Аравия).

В-одиннадцатых, арабские режимы, вероятнее всего, останутся авторитарными и будут более религиозно нетерпимыми и антиамериканскими. Лидерство останется за двумя государствами – Египтом и Саудовской Аравией. Египет, составляющий одну треть арабского населения мира, внедрил некоторые конструктивные экономические реформы. Однако его политики оказались не в состоянии продолжить их. Напротив, правящий там режим демонстрирует решимость подавить тех немногих либералов, которые есть в стране, и предложить египтянам выбор между традиционным авторитаризмом и мусульманским братством. Опасность заключает-

ся в том, что в один прекрасный день египтяне предпочтут последнее, не потому, что это оно их действительно устраивает, а потому, что они устали от прежней жизни. В качестве альтернативы режим мог бы использовать цвета своих исламских оппонентов, чтобы кооптировать их призывы, дистанцируясь при этом от Соединенных Штатов. В Саудовской Аравии правительство и королевская элита используют сверхдоходы от продажи энергоносителей для успокоения внутренних призывов к изменениям. Проблема заключается в том, что большая часть давления, на которое они реагируют, исходит не от либеральных левых, а от религиозных правых, которые вынудили их включить в повестку дня вопрос о религиозной власти.

Наконец, региональные институты останутся неразвитыми, серьезно отставая от других стран. Самая известная организация Ближнего Востока, Лига арабских наций, не допускает в свои ряды два самых сильных региональных государства – Израиль и Иран. Продолжительный арабо-израильский конфликт будет и дальше препятствовать участию Израиля в любых длительных региональных отношениях. Напряженность между Ираном и большинством арабских государств также будет препятствовать появлению регионализма. Торговля в пределах Ближнего Востока останется умеренной, так как немногие страны предлагают товары и услуги, которые бы в большом количестве захотели приобрести другие, и современные промышленные товары будут поступать из других стран. В эту часть мира дойдут немногие из преимуществ глобальной экономической интеграции, несмотря на насущную потребность в них.

Ошибки и возможности

Хотя основные особенности нынешней, пятой эры Ближнего Востока весьма непривлекательны, это не должно стать поводом для фатализма. Многое зависит от степени. Есть фундаментальная разница между отсутствующими формальными ближневосточными мирными соглашениями и тем, что характеризуется терроризмом, межгосударственным конфликтом и гражданской войной; тем, где находится могущественный Иран, и тем, над чем господствует Иран, или между тем, кто имеет непростые отношения с Соединенными Штатами, и тем, кто полон ненависти к этой стране. Время также приводит к изменениям. Эры на Ближнем Востоке могут быть длительными, как столетия, или же столь короткими, как полтора десятилетия. Очевидно, что в интересах Соединенных Штатов и Европы, чтобы намечающаяся эра была по возможности короткой и чтобы последующая была мягче.

Чтобы гарантировать это, политические лидеры США должны избежать двух ошибок, и при этом использовать две возможности. Первой ошибкой может быть чрезмерная уверенность в военной силе. Поскольку Соединенные Штаты узнали огромную цену этой силы в Ираке, а Израиль – в Ливане, вооруженные силы не являются панацеей. Они не очень эффективно действуют против организованных военных группировок и террористов, которые хорошо вооружены, признаваемы местным населением и готовы на смерть ради своих целей. Превентивные удары по иранским ядерным объектам не приведут ни к чему хорошему. Более того, атака не только может не разрушить все установки, но и спровоцировать Тегеран к воссозданию своей программы в более завуалированной форме, заставить иранцев сплотиться вокруг режима и склонить Иран к принятию ответных мер (скорее всего, посредством своих «представителей») против интересов Соединенных Штатов в Афганистане и Ираке и, возможно, непосредственно против США. Это приведет к дальнейшей радикализации арабского и мусульманского мира и еще большему разрастанию терроризма и антиамериканской деятельности. Военная акция против Ирана приведет также к новому повышению цен на нефть, увеличивая вероятность международного экономического кризиса и глобального спада.

Второй ошибкой будет ставка на демократию для умиротворения региона. Верно, что устоявшиеся демократии не склонны вести войну друг с другом. К сожалению, создание зрелых демократических государств – нелегкая задача: даже если усилия в этом направлении в конечном итоге приводят к успеху, этот процесс длится десятилетиями. Тем временем правительство Соединенных Штатов должно продолжать работать со многими недемократическими пра-

вительствами. Демократия – это и не ответ на терроризм. Предполагается, что достигшие совершеннолетия молодые мужчины и женщины не станут террористами, если они будут принадлежать к обществам, которые предоставляют им политические и экономические возможности. Однако недавние события показали, что даже те, кто вырос в устоявшемся демократическом государстве типа Великобритании, не защищены от натиска радикализма. Тот факт, что *Хамас* и *Хизбалла* победили на выборах, после чего предприняли интенсивные атаки, подтверждает мысль о том, что демократические реформы не гарантируют спокойствия. От демократизации мало пользы, когда имеешь дело с радикалами, чьи политические позиции имеют мало шансов на получение поддержки большинства. Более действенными инициативами будут действия, направленные на реформирование образовательной системы, продвижение либерализации экономики и открытого рынка, поощрение арабских и мусульманских властей высказываться таким образом, чтобы не узаконивать терроризм и пристыдить его сторонников, обращаться к истокам обид, толкающих молодых мужчин и женщин на путь терроризма.

Что касается представляющихся возможностей, то, во-первых, следует чаще вмешиваться в ближневосточные дела, используя невоенные методы. В вопросе Ирака, в дополнение к лубым передислокациям американских войск и обучению местных вооруженных сил и полиции, Соединенные Штаты должны создать региональный форум для соседей Ирака (в частности, для Турции и Саудовской Аравии) и других заинтересованных сторон, подобно тому форуму, который помог управлять событиями в Афганистане после интервенции в 2001 году. Поступая таким образом, необходимо привлечь к этому процессу Иран и Сирию. Нужно убедить Сирию, способную повлиять на поток боевиков в Ирак и оружия в Ливан, закрыть свои границы в обмен на экономические выгоды (от арабских правительств, Европы и Соединенных Штатов) и обязательство начать переговоры по статусу Голанских высот. В новом Ближнем Востоке есть опасность, что Сирия может быть больше заинтересована в работе с Тегераном, чем с Вашингтоном. Однако эта страна присоединилась к коалиции во главе с США во время войны в Персидском заливе и присутствовала на Мадридской мирной конференции в 1991 году – два поступка, которые предполагают, что она может вести дела с Соединенными Штатами в будущем.

В случае с Ираном ситуация сложнее. Поскольку смена режима в Тегеране не является перспективой ближайшего времени, военные удары по ядерным объектам Ирана опасны, а их сдерживающий эффект вызывает сомнение, то дипломатия – лучшая доступная для Вашингтона альтернатива. Правительство Соединенных Штатов должно без каких-либо предварительных условий начать всесторонние переговоры по иранской ядерной программе и поддержке иностранных вооруженных группировок. Ирану следует предложить ряд экономических, политических льгот и гарантии безопасности. Можно позволить ему весьма ограниченную пилотную программу по обогащению урана до тех пор, пока он соглашается на крайне тщательные инспекции. Такое предложение завоевало бы международную поддержку, вздумай США выступить с предложением о санкциях в отношении Ирана, эскалация же других вариантов приведет к провалу американской дипломатии. Использование же упомянутых методов увеличивает шансы дипломатии на успех. Иранский народ должен узнать цену, которую ему придется заплатить за радикальную внешнюю политику своего правительства. В такой ситуации вероятность того, что незаинтересованное в неблагоприятной общественной реакции правительство в Тегеране согласится на предложения Соединенных Штатов, резко возрастет.

Нуждаются в оживлении также дипломатические усилия в израильско-палестинском конфликте, который все еще является проблемой, в наибольшей степени формирующей (и радикализирующей) общественное мнение в регионе. Цель, в данном случае заключается не в том, чтобы привести стороны в Кэмп-Дэвид или куда-нибудь еще, а в том, чтобы приступить к созданию таких условий, при которых возможно возобновление переговорного процесса. США должны четко сформулировать те принципы, которые, по их мнению, могут составить элементы окончательного урегулирования, включая создание Палестинского государства, базирующегося в пределах границ 1967 года. (Границы должны быть установлены так, чтобы гарантировать безопасность Израиля и отражать демографические изменения, а палестинцам должны

быть компенсированы любые потери, вытекающие из корректировки линий.) Чем щедрее и детальнее план, тем сложнее будет для *Хамас* отклонение переговоров и поддержка конфронтации. Наряду с этим, власти Соединенных Штатов должны сесть за стол переговоров с лидерами *Хамас*, как они в свое время сделали с *Шинн Фейн*, некоторые члены которой возглавляли Ирландскую республиканскую армию. Такие изменения должны рассматриваться не в качестве воздания должного террористической тактике, а как механизмы, потенциал которых приведет процесс в соответствие с американской политикой.

Вторая возможность касается способов максимального изолирования Соединенных Штатов от вероятной нестабильности региона. Это означало бы сдерживание потребления нефти Соединенными Штатами и их зависимости от энергетических ресурсов Ближнего Востока – цели, которые могут быть наилучшим образом достигнуты сокращением спроса (скажем, за счет увеличения налогов на выкачивание нефти, возмещенное уменьшением налогов в других сферах, и продвижением политики, которая ускорит введение альтернативных источников энергии). Вашингтон должен также принять дополнительные меры для уменьшения своей уязвимости перед терроризмом. Как и уязвимость в отношении болезней, уязвимость к терроризму не может быть полностью устранена. Однако можно и необходимо сделать гораздо больше для улучшения защищенности американской страны и большей готовности к тем неминуемым случаям, когда террористам удастся добиться успеха.

Избежание перечисленных ошибок и использование указанных возможностей поможет. Однако важно осознать, что для проблем, которые ставятся новой эпохой, нет быстрых и простых решений. Ближний Восток останется беспокойным регионом, который еще десятилетиями будет нас тревожить. Всего этого достаточно, чтобы испытывать ностальгию по старому Ближнему Востоку.

ՌՌԻՍԱՍՏԱՆ-ԵՄ. ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ՈԼՈՐՏԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

2006թ. հոկտեմբերի 9-ին ռուսաստանյան «Գազպրոմ» ընկերության խորհուրդը որոշում ընդունեց սեփական ուժերով, առանց արտասահմանյան ընկերությունների մասնակցության, սկսել գազի արտահանումը Շտոկհոլմի գազի հանքավայրում: Շտոկհոլմի հանքավայրը խոշորագույններից է Ռուսաստանի տարածքում, գտնվում է Բարենցի ծովի ռուսաստանյան հատվածի կենտրոնական մասի շելֆում: Հանքավայրի ընդհանուր պաշարները, ըստ 2006-ի հունվարին ՌԴ կառավարությանը ներկայացրած հաշվետվության, կազմում են 3,7 տրլն մ³ գազ:

«Գազպրոմի» որոշումը կարելի է համարել բեկումնային ռուս-եվրոպական էներգետիկ երկխոսության ոլորտում, եթե հաշվի առնվեն մի քանի կարևոր հանգամանքներ.

1. «Գազպրոմի» սեփական ուժերով հանքավայրի զարգացման ապահովման մասին որոշումը հակասում էր եվրոպական ընկերությունների հետ ձեռք բերված պայմանավորվածություններին: Համաձայն դրանց՝ «Գազպրոմը» 2005-ի սեպտեմբերին հրապարակել էր այն ընկերությունների ցուցակը, ում պատրաստվում էր հրավիրել հանքավայրի զարգացմանը (տեղեկատվությունը հրապարակվել էր ընկերության պաշտոնական կայքում): Դրանք էին նորվեգական «Ստատոյլը» և «Հիդրոն», ամերիկյան «Շևրոն» և «ԿոնոկոՖիլիպսը» և ֆրանսիական «Տոտալը»:
2. «Գազպրոմի» որոշման մեջ հաստիկ ուշադրության է արժանի այն փաստը, որ ընկերությունը նպատակահարմար է համարում Շտոկհոլմից գազի արտահանումը գազատարների միջոցով: Սա, իր հերթին, ևս մեկ կարևոր որոշում է, քանի որ Շտոկհոլմի հանքավայրում եվրոպացիների կողմից պետք է կառուցվեր գազի հեղուկացման գործարան: Ռուսաստանն ինքը սեփական ուժերով տեխնոլոգիապես չի կարող կառուցել նման ձեռնարկություն¹:

Փաստորեն, «Գազպրոմի» որոշումը եվրոպական ընկերություններին զրկում է հնարավորությունից մասնակցել Ռուսաստանի տարածքում գազի ամենախոստումնալի նոր հանքավայրի զարգացմանը՝ սեփականատիրոջ իրավունքով: Ակնհայտ է, որ նույն եվրոպական ընկերությունները զուտ կապալառուի իրավունքներով կհրավիրվեն հանքավայրի մշակմանը (այսպիսի հրավեր, հավանաբար, շուտով կուղղվի Սախալինում «տուժած» «Ռոյալ/Դատչ Շել» ընկերությանը) և գազատարի կառուցմանը, սակայն հանքավայրի միակ սեփականատեր կմնա ռուսաստանյան պետական «Գազպրոմ» ընկերությունը:

Ինչի մասին կարող է վկայել ռուսաստանյան դիրքորոշման կարծրացումը ԵՄ-ի հետ էներգետիկ համագործակցության հարցում, և կարելի է, արդյոք, խոսել ԵՄ-Ռուսաստան էներգետիկ երկխոսության ավարտի մասին:

Նախ՝ անդրադառնանք այն հարցին, թե ինչ է Ռուսաստան-ԵՄ էներգետիկ երկխոսությունը:

Ռուս-եվրոպական էներգետիկ երկխոսության գաղափարն առաջին անգամ հայտնվել է 1986թ. և հնչեցվել է այն ժամանակ Նիդեռլանդների վարչապետ Ռ.Լյուբերսի կողմից, որն առաջարկում էր ԽՍՀՄ-ն ընդգրկել եվրոպական էներգետիկ համակարգի մեջ: Այս մոտեցման և Արևելյան Եվրոպայի Արևմուտքին ինտեգրման անհրաժեշտության արդյունք դարձավ 1991թ. ընդունված էներգետիկ խարտիան, որը 1994թ. ստորագրվեց, սակայն չվավերացվեց Ռուսաստանի կողմից:

¹ Սախալին-2-ի շուրջ ընթացող սկանդալային զարգացումների արդյունքում նվազում է այս գոտում ԱՄՆ-ի կողմից գազի հեղուկացման գործարանի կառուցման հնարավորությունը: Միայն այս գործարանի կառուցման դեպքում Ռուսաստանը հնարավորություն կունենա գազ արտահանել ԱՄՆ: Շտոկհոլմում գազի հեղուկացման գործարանի կառուցումից Ռուսաստանի հրաժարումը խոսում է ռուսաստանյան գազային քաղաքականության մեջ «կոնտինենտալ», «եվրասիական» ռազմավարության հաղթանակի մասին: Սա մեծ հարված կհասցնի ռուս-ամերիկյան էներգետիկ համագործակցության հետագա զարգացմանը:

Բուն էներգետիկ երկխոսության սկզբի հիմքում ընկած է 1997թ. Ռուսաստանի և ԵՄ-ի միջև կնքված Գործընկերության և համագործակցության մասին համաձայնագիրը: Էներգետիկ երկխոսության հիմնական նպատակներն են.

ԵՄ-ի համար

Հաշվի առնելով այն, որ ԵՄ-ում էներգիայի օգտագործումն արագ տեմպերով աճում է, իսկ դրան զուգահեռ՝ սպառվում են Հյուսիսային ծովի պաշարները, ԵՄ-ը առավել քան հետաքրքրված է ռուսաստանյան էներգակիրների հետագա ստացմամբ: ԵՄ ներկայիս էներգետիկ քաղաքականությունը, ընդհանուր առմամբ, կարելի է բնութագրել որպես՝

1. սեփական միջուկային էլեկտրաէներգիայի և նոր էներգետիկ տեխնոլոգիաների ոլորտի զարգացում (արևային, բիոէներգիային և թերմալ),
2. ռուսաստանյան ռեսուրսների հետագա օգտագործում,
3. իրանական և միջինասիական գազի ԵՄ-ին մատակարարման ապահովում:

Այս տեսանկյունից Ռուսաստանի դերը ԵՄ-ի համար բավական կարևոր է, քանզի ՌԴ-ում էներգակիրների արտահանումն ավելանալու է գրեթե այն նույն տեմպերով, որոնցով ավելանալու է էներգակիրների օգտագործումը ԵՄ-ում:

Աղյուսակ

Ռուսաստանում նավթի և գազի արտադրության, ԵՄ արտահանման և ԵՄ-ում սպառման աճը 2000-2020թթ.

	ՌԴ-ՌԴՄ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԱՃԸ 2000-2020ԹԹ.		ՌԴ ԵՄ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԱՃԸ 2000-2020ԹԹ.		ԵՄ-ՌԴՄ ՄՊԱՌՄԱՆ ԱՃԸ	
Նավթ	200 մլն տ	60%	32 մլն տ	25%	170 մլն տ	40%
Գազ	150 մլրդ մ ³	25%	31 մլրդ մ ³	23%	300-400 մլրդ մ ³	150-200%

Աղբյուր. Ռուսաստանի էներգետիկ ռազմավարությունը մինչև 2020թ.:

Ակնհայտ է, որ ռուսաստանյան էներգակիրները բավական կարևոր են ԵՄ-ի համար, և այս տեսանկյունից բավական հրատապ է դառնում Ռուսաստանի էներգետիկ քաղաքականության անկախության սահմանափակումը, որը և կոչված է ապահովելու էներգետիկ խարտիան: ԵՄ-ի համար խարտիայի սկզբունքներից կարևոր են հետևյալները.

1. ՌԴ-ն չպետք է արգելքներ ստեղծի օտարերկրյա ընկերությունների համար՝ ներդրումներ կատարելու նավթի և գազի արտադրության ոլորտում, ինչպես նաև սեփական ուժերով կառուցելու խողովակաշարեր ռուսաստանյան նավթը և գազը ԵՄ արտահանելու համար,
2. ՌԴ-ն զրկվում է ցանկացած իրավունքից (համաձայն խարտիայի 7-րդ հոդվածի)՝ դադարեցնել գազի կամ նավթի մատակարարումը՝ կապված այս կամ այն քաղաքական հիմնախնդրի հետ կամ ֆինանսական կարճաժամկետ անհամաձայնությունների պատճառով (եթե Ռուսաստանը վավերացրած լիներ խարտիան, ապա 2005/2006թթ. ձմռանը Ուկրաինայի գազամատակարարման դադարեցումը կլիներ անհնար):

Ռուսաստանի համար

Ռուսաստանի համար կարևոր է պահպանել ԵՄ հիմնական էներգետիկ մատակարարի դերը: Այսօր, օրինակ, ռուսաստանյան նավթի արտահանման 78, գազի արտահանման ավելի քան 60%-ն ընկնում է ԵՄ երկրների վրա: Ցավոք, Ռուսաստանի համար ռուսաստանյան գազի ոչ եվրոպական հեռանկարային գնորդները (խոսքն առաջին հերթին Չինաստանի մասին է) բավարար գնողունակ չեն: Ռուս-չինական վերջին համաձայնագիրը գազատարի կառուցման մասին չի սահմանում Չինաստանին վաճառվելիք ռուսաստանյան գազի գինը, որը հետագայում, անկասկած, ավելի ցածր կլինի ԵՄ-ին վաճառվող գազի գնից:

Բացի զուտ տնտեսական նշանակությունից, ԵՄ-ը Ռուսաստանի համար նաև կարևոր քաղաքական գործոն է հանդիսանում: ՌԴ՝ էներգետիկ գերտերության վերածման հեռանկարը կախված է հիմնականում ոչ թե նրանից, թե որքան գազ և նավթ է արտադրում Ռուսաս-

տանը, այլ նրանից, թե որքանով է Արևմուտքը կախված ռուսաստանյան նավթից ու գազից: Այս տեսանկյունից, իհարկե, Ռուսաստանի համար կարևոր է էներգետիկ երկխոսության զարգացումը ԵՄ-ի հետ:

Սակայն եվրոպական խաղի կանոնները կարծես թե ընդունելի չեն Ռուսաստանի համար: Մա վերաբերում է հենց էներգետիկ խարտիայի հիմնախնդրին, ավելի ճիշտ՝ նրա հավելվածներից մեկին՝ Տրանզիտային արձանագրությանը: Համաձայն այս փաստաթղթի՝ Ռուսաստանը ստիպված կլինի.

1. Ազատականացնել գազա- և նավթատարների ոլորտը և թույլ տալ արտասահմանյան ընկերություններին օգտվել դրանցից նույն պայմաններով, որոնցով խողովակաշարերն օգտագործվում են ռուսաստանյան ընկերությունների կողմից: Որպես հետևանք՝ Ռուսաստանը ստիպված կլինի վերացնել պետական «Տրանսնեֆտի» և «Գազպրոմի» մենաշնորհը խողովակաշարերի հարցում, որով կվերացվի վերահսկողությունը «նավթային/գազային ընկերություն – եվրոպական սպառող» հարաբերությունների ոլորտում:
2. Չխոչընդոտել երրորդ պետությունների կողմից ռուսաստանյան խողովակաշարերի օգտագործմանը ԵՄ նավթ և գազ արտահանելու համար, բացի դրանից՝ օտար ընկերություններից գազա- և նավթատարների տրանզիտային նպատակներով օգտագործման համար գանձել նույնքան տուրք, որքան սեփական ընկերություններից: Որպես հետևանք՝ Ռուսաստանը կարող է կորցնել վերահսկողությունը Ղազախստանից, Ուզբեկստանից և Ղրղզստանից ԵՄ գազի արտահանման վրա, չնայած այդ արտահանումը կկատարվի բուն ռուսաստանյան տարածքով:

Բոլոր այս առանձնահատկությունները խոսում են այն մասին, որ ՌԴ-ԵՄ էներգետիկ երկխոսությունը էներգետիկ խարտիայի սահմաններում գրեթե զրկված է ցանկացած հեռանկարից:

Մա նշանակում է միայն մեկ բան. Ռուսաստանը կշարունակի մնալ կարևոր մատակարարող ԵՄ էներգակիրների շուկայում, սակայն Ռուսաստանի էներգետիկ քաղաքականությունը կմնա անկախ: Միակ ազդակը, որը կարող է ԵՄ-ի կողմից օգտագործվել ՌԴ-ի վրա ճնշում գործադրելու համար, ԵՄ ներդրումների կասեցումն է Ռուսաստանի էներգետիկ ոլորտում: Սակայն «Գազպրոմի» վերջին որոշումը՝ սեփական ուժերով զարգացնել Շտոկհոլմի հանքավայրը, ինչպես նաև *Սախալին-2*-ի հարցի շուրջ ռուսաստանյան մոտեցման կարծրացումը, խոսում են այն մասին, որ Մոսկվայի վրա եվրոպական ներդրումային ազդակները չեն գործում: Իսկ ԵՄ-ը, հաշվի առնելով էներգետիկ կախվածությունը Ռուսաստանից, այս ազդակից գատ ուրիշ ճնշման միջոց, անգամ մեծ ցանկության դեպքում, չի կարող գործածել:

Մնակ Սարուխանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ

ДЖАВАХК В СТЕРЕОТИПНОМ ВОСПРИЯТИИ АРМЯНСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПОИСКИ РЕШЕНИЙ

Проблема Джавахка в восприятии армянской политической элиты и даже экспертно-аналитического сообщества страдает ярко выраженным налетом стереотипности и наличием четкого «бытового прагматизма». Соответственно, в условиях отсутствия серьезного обсуждения проблемы, недостаточного анализа ее значимости и мифов, укорененных в сознании большинства представителей политического поля Армении, все сводится лишь к поверхностному представлению о вопросе, а политические решения по Джавахку принимаются Ереваном иногда не вникая в самую суть проблемы.

Для сравнения можно даже провести своеобразные аналогии с тем поверхностным пониманием проблемы, существующим у большинства представителей политической элиты Армении по проблемам и перспективам карабахского урегулирования. В частности, многие политики и эксперты в Армении утверждают о том, что возможно «урегулирование» карабахской проблемы путем сдачи, например, нескольких районов вокруг НКР Азербайджану в качестве пред условия «справедливого компромисса», что станет залогом достижения мира, разблокирования коммуникаций и т.д. Естественно, что все эти подходы имеют мало общего с политической реальностью, сложившейся вокруг карабахского урегулирования, но весьма распространены в армянской политической элите.

Практически аналогичная ситуация складывается и вокруг проблемы Джавахка – исходя из стереотипов и отсутствия реальной информации по этому региону с его более чем стотысячным армянским населением: многие представители армянской политической элиты начинают сразу же делать выводы и принимать решения исходя из «прагматизма», автоматически сводя всю проблему только к вопросам транспортных коммуникаций Армении через Грузию, наличия российской базы в Ахалкалаки (и соответственно, «руке Москвы» в нагнетании ситуации в этом регионе) и т.п. Весьма распространены аналогии со «вторым Карабахом»: считается, что любая активизация Еревана в этом вопросе сразу же приведет к открытому конфликту или даже чуть ли не к войне с Грузией.

За последние два-три года в вопросе Джавахка появились также новые стереотипы: по мере усиления и активизации процессов европейской и евро-атлантической интеграции Армении, налаживания серьезных контактов Еревана с США и европейскими странами, в армянской политической элите стали уже делать выводы о том, что если Грузия пользуется «благодарностью» Вашингтона и Брюсселя, то любая критика политики Грузии по проблемам Джавахка могут повлечь за собой проблемы для Армении во взаимоотношениях с США, ЕС или НАТО.

Однако естественно, что как и в любой политической проблеме (а проблема Джавахка в первую очередь является именно политической), ситуация намного сложнее, ее причины намного более глубоки и требуют более серьезных решений. Поэтому позиция и действия армянского руководства и политической элиты Армении в вопросе Джавахка должны быть намного более продуманными, а местами также и более принципиальными. Для адекватного восприятия проблемы необходимо по иному взглянуть на проблему, исходя не из поверхностного взгляда, а из глубокого анализа ситуации и долговременных перспектив развития армянской государственности.

Распространенный и очевидный тезис о важности для Армении коммуникаций через Грузию нуждается в существенных уточнениях. Во-первых, хотя Армения действительно в очень значительной степени зависит от пролегающих через Грузию коммуникаций, однако

надо учитывать, что Тбилиси также во многом нуждается в стабильном их функционировании, исходя как из своих экономических, так и из политических соображений. Транзитные сборы составляют значительную часть дохода Грузии, а политические угрозы для Грузии в случае угроз функционирования коммуникаций Армении должны четко осознаваться грузинским руководством: в условиях нынешней полублокады Армении такие действия Грузии могут вынудить армянскую сторону уже к тотальным контрдействиям по их разблокированию, вне зависимости от их последствий для всего региона Южного Кавказа. Этот пример, впрочем, приводится нами лишь в качестве теоретического контрдовода: однозначно ясно, что Армения не собирается выдвигать территориальных претензий к Грузии в вопросе Джавахка, а любые действия по защите прав армянского национального меньшинства в Грузии не могут являться для этой страны легитимным поводом для какого-либо блокирования коммуникаций Армении. И, наконец, не надо забывать, что как и в случаях со странами, по территории которых проходят значимые трубопроводы или коммуникации, Грузия сама становится заложником безопасности коммуникаций, проходящих через ее границы. В случае же трубопроводов можно даже утверждать, что Грузия и многие ее национальные интересы давно уже превратились в заложников потоков нефти и газа, проходящих через ее территорию.

Кроме этого, как и любая страна, Грузия имеет важнейшие стратегические приоритеты своего долгосрочного политического развития и для нее это вступление в НАТО, а в перспективе - в ЕС. В условиях продолжающегося конфликта со своими двумя бывшими автономиями (Абхазией и Южной Осетией), серьезной религиозной и этнической ксенофобией внутри страны, неблагоприятной ситуацией в сфере экономики любой новый конфликт, инициируемый Грузией и угрожающий коммуникациям не только Армении, но и всего региона Южного Кавказа, поставит крест на этих приоритетах грузинской государственности. Поэтому у грузинского руководства существуют очень серьезные объективные и субъективные ограничители для создания любого рода угроз коммуникациям Армении, проходящим через ее территорию. Тем более что все инициативы Армении по проблемам Джавахка полностью укладываются в разумные и с политической и правовой точки зрения весьма корректные стандарты защиты прав человека и этнических меньшинств в этом регионе Грузии.

Несмотря на то, что Грузия во многом пользуется поддержкой западных стран и организаций, это в основном результат ее острого противостояния с Россией. Антироссийские риторика и политика являются существенными ресурсами, относительно умелое использование которых дает определенные преференции Тбилиси. До последнего времени дистанцирование Армении от проблем Джавахка позволяло Грузии представлять ситуацию в Джавахке как результат провокаций России. Грузинская сторона с середины 1990-х гг. и по настоящее время смогла максимально использовать тот политический ресурс, который им давало в глазах европейцев и американцев наличие российской военной базы в Ахалкалаки, «спекулируя» фактом ее экономической и политической значимости в решении насущных проблем местного населения, вынужденной экономической миграцией многих жителей региона на сезонные заработки в Россию и, вследствие этого, связями армян Джавахка с Россией. Можно даже сказать, что еще с конца 1990-х гг. грузинские власти и эксперты попросту в некоторой степени «шантажировали» США и Европу «российским фактором» в Джавахке, что объясняет тот факт, почему за все это время официальный Тбилиси не сделал никаких шагов по реальному улучшению социально-экономической и политической ситуации в этом регионе.

Однако в настоящее время российский фактор фактически потерял свое значение в Джавахке (а после завершения вывода 62-й российской базы оттуда может практически не приниматься во внимание) и политическая проблема в этом регионе уже переводится только в армяно-грузинский формат. Поэтому действия Армении по защите прав армянского населения Джавахка, будучи представлены в компетентном виде, не будут вызывать противодействие европейских стран, при соответствии имеющимся международным политико-правовым стан-

дартам и обязательствам Грузии по защите этнических меньшинств. Грамотно представленные инициативы Еревана в вопросе Джавахка абсолютно не вызовут противодействия Вашингтона и Брюсселя и по той простой причине, что многие западные исследовательские центры в последние годы в своих анализах и рекомендациях по ситуации с защитой этнических меньшинств в Грузии сами весьма критичны. Нельзя также забывать, что за последние месяцы, после чрезвычайно острого обострения российско-грузинских отношений вследствие во многом неадекватного (как считают многие на Западе) поведения нынешнего грузинского руководства, в целом значительно увеличилось критическое отношение к Грузии со стороны европейских структур и даже США. В таких благоприятных условиях, когда есть все объективные предпосылки для использования не только потенциала армянских лоббистских организаций в США и Европе в вопросе Джавахка, но и рекомендаций и докладов авторитетных западных центров и организаций, Армения своим бездействием в данном вопросе лишь дает возможность Грузии самой пользоваться стереотипами внутри армянской политической элиты и угрожать использованием западного ресурса в случае активизации действий Еревана в вопросе Джавахка.

Более того, некоторые ведущие западные аналитические центры, занимающиеся региональными политическими проблемами и конфликтами на Южном Кавказе, в своих рекомендациях по улучшению ситуации в Джавахке и снижению конфликтного потенциала предлагают решения, о которых два года тому назад некоторые руководители Армении даже и думать боялись. К примеру, в самое ближайшее время (возможно, уже во второй половине ноября 2006г.) Международной Кризисной Группой (*ICG*), известной своими прошлогодними рекомендациями относительно карабахского урегулирования, будет опубликован доклад с предложениями для Грузии и международного сообщества по введению армянского языка в качестве языка местного судопроизводства и делопроизводства в регионе Самцхе-Джавахетия, расширения местного самоуправления и т.д. Тем самым, международные эксперты уже дают конкретные рекомендации по Джавахку, которые в некоторых сферах даже превосходят те предложения, которые выдвигались ранее отдельными армянскими экспертами, но в силу стереотипных страхов и необоснованных фобий весьма негативно воспринимались многими представителями политической элиты и государственных структур Армении.

Однако, даже с учетом уже упущенного потенциала в вопросе Джавахка, у армянской стороны по прежнему сохраняются некоторые серьезные ресурсы по реализации выгодных для Армении и армянского населения Джавахка политических инициатив. В частности, для этого необходимо в краткосрочной перспективе стимулирование общественного интереса к объективному обсуждению проблемы Джавахка во внутривнутриполитическом поле Армении, привлечение ресурсов соответствующих государственных структур (в первую очередь МИДа), а также лоббистских организаций в США и в Европе для доведения позиции Армении и армянского населения Джавахка международному сообществу и ведущим западным государствам. При этом фактологической основой и базой для реформ в Джавахке могут стать именно вышеуказанные доклады некоторых международных организаций по проблемам защиты этнических меньшинств в Грузии. При этом если на европейском поле основной упор армянской стороной должен делаться на политико-правовых стандартах и механизмах по защите меньшинств (обязательства Грузии согласно Рамочной Конвенции Совета Европы по защите национальных меньшинств 1995г. и другим релевантным документам), то в диалоге с представителями государственных структур и исследовательских организаций США необходимо указывать на факторы безопасности и политические приоритеты (политическая стабильность и судьба правящего режима в Грузии, повышение уровня конфликтности, безопасность коммуникаций и трубопроводов, и т.д.), которые могут оказаться под угрозой в случае нарушения прав армянского этнического меньшинства в Джавахке.

Интересы Армении требуют, чтобы в Джавахке не ущемлялись права армянского населения этого региона и не изменялась демографическая ситуация вследствие значительной мигра-

ции оттуда армян, местное население было в состоянии сохранять свою культуру, язык, образование и обладать определенными политическими правами и адекватным уровнем самоуправления. В противном случае в самое ближайшее время могут появиться серьезные проблемы для безопасности и развития армянской государственности, создадутся опасные предпосылки, объективно способствующие распространению азербайджано-турецкого влияния в Грузии, а также географической и на этот раз действительно коммуникационной изоляции Армении в случае реализации проекта железнодорожной дороги Карс-Ахалкалаки и распространения азербайджанского этнического элемента вдоль северных границ Армении. Исходя из этого, жизненно важно, чтобы стереотипное восприятие проблемы Джавахка политической элитой Армении обязательно изменилось, для чего нужно стимулирование объективного и принципиального обсуждения и изучения данного вопроса в стране и активизации государственной политики Армении в европейских структурах и в ведущих западных странах относительно решений, касающихся судьбы этого армянонаселенного региона.

Сергей Минасян

ԹԻՖԼԻՍԱՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՁԱՎԱԽՔԻ ՄԱՍԻՆ

Հայտնի է այն տեսակետը, որ թիֆլիսահայերը բավական պասիվ, թույլ կազմակերպված և անտարբեր են ջավախահայերի ճակատագրի նկատմամբ: Դա բացատրվում է նրանով, որ թիֆլիսահայերը, ապրելով բուն մայրաքաղաքում, առավել ինտեգրված են վրացական հասարակության մեջ և հետևողական չեն հայապահպանության խնդիրներում: Ըստ մեր հետազոտությունների, առկա է շեշտադրված տարբերակում թիֆլիսահայերի և ջավախահայերի միջև՝ հոգեկերտվածքի, մտածելակերպի և վարքագծի առումներով: Հասարակական ընկալումներում արմատացած են երկու տարբեր կարծրատիպեր. լեռնցու խիզախությամբ օժտված, անզիջում, առավել քաղաքականացված ջավախահայի և գուսպ, հարմարվողական, փոքր-ինչ անտարբեր, ոչ այնքան քաղաքականացված թիֆլիսահայի կերպարները: Այս տարբերությունները բացատրվում են թե՛ օբյեկտիվ, թե՛ սուբյեկտիվ գործոններով՝ սկսած Ջավախքի լեռնային կլիմայով, Հայաստանին մոտ լինելու պարագայով (ինչով թիֆլիսահայերի կողմից հիմնավորվում է ջավախահայերի խիզախությունը), Ջավախքում առկա խոր սոցիալ-տնտեսական խնդիրներով և այլն: Համարյա թե չի հնչում այն միտքը, որ **ջավախահայերը, վերջին հաշվով, բնակվում են իրենց պատմական Հայրենիքում:** Կարելի է ասել, որ այս գաղափարը չկա թիֆլիսահայերի գիտակցության մեջ:

Ուրվագծենք թիֆլիսահայության կողմից Ջավախքի խնդրի ընկալման մի քանի ընդհանուր և տարածված պատկերացումներ.

1. Հաճախ, երբ հարց էր հնչեցվում Ջավախքի մասին, թիֆլիսահայերի պատասխանը հետևյալն էր. «Չէ, ես ապաքաղաքական մարդ եմ, չեմ ուզում խոսել Ջավախքի մասին»: Այսինքն՝ Ջավախքի հիմնախնդիրն ընկալվում է որպես առավելապես քաղաքական (կամ անհարկի քաղաքականացված) խնդիր, ինչի մասին խոսելը, հատկապես ձայնագրելու պարագայում, ցանկալի չէ, նույնիսկ վտանգավոր է:
2. Շատերը ջավախահայերի կողմից խնդիրների բարձրացումը օբյեկտիվ են համարում, այն դիտում են որպես Վրաստանի պետական անհեռատես քաղաքականության արդյունք.
 - «Ես կոնֆերենցիային ասացի, «դուք արհեստականորեն կտրեցիք Ջավախեթին ձեզանից, հիմա էլ ասում եք՝ «Ջավախեթին մերը չի»: Մեր ալիքը ամբողջ Վրաստանով անցնում էր հասնում մինչև Կալչատկա, 1992թ. փոխեցին ալիքը՝ դարձանք Թբիլիսի և 60 կմ շառավիղ: Դա էլ Ախալքալաք չի հասնում: Ախալքալաքի բնակիչը ի՞նչ պիտի աներ՝ անտենաններ դներ ու միացներ ՀՀ հեռուստատեսությունն, ռադիո՞ և Ռուսաստան: Այնտեղի բնակիչը ոչինչ չգիտի Վրաստանի մասին, միայն գիտի, որ Վրաստանի նախագահը Սահակաշվիլին է, իրենք արհեստականորեն կտրեցին իրենցից Ջավախքը, ասացին՝ Հայաստան, Ռուսաստան, վերցրու»:
 - «Երբ որ Ջավախքում ցույցեր էին, մենք գնացինք: Այստեղ ՋԼՄ-ն ասում էին, որ Ջավախքում մարդիկ ավտոմատներով են: Բայց մենք գնացինք և տեսանք, որ այդպես չի. նրանք ուղղակի չեն ուզում կորցնել իրենց ինքնությունը: Պետք է նրանց հետ նորմալ խոսել, ասել, որ ձեր հողերն են և դուք այստեղ ապրում եք պատմականորեն: Այլ ոչ թե այստեղից ապատեղեկատվություն տարածողներ ուղարկել, որպեսզի նրանք էլ մշտապես տարածեն, թե շուտով կգան ՆԱՏՕ-ական և թուրքական զորքեր: Ով էլ լսի նման արտահայտություններ, միտինգ կանի»:
 - «Վրացերենի չիմացությունը ոչ թե հայ ժողովրդի հանցանքն է, այլ պետական քաղաքականության մեղքը»:

3. Թիֆլիսահայ միջավայրում ակտիվ շրջանառվում է պատանդի գաղափարը. թիֆլիսահայ իրականության մեջ տարածված է մի տեսակետ, ըստ որի՝ թիֆլիսահայերը ջավախահայերի պատանդն են: Մեջբերումներ հարցազրույցներից.

➤ *«Ջավախահայերի համար տարբերություն չկա, թե մեզ հետ այստեղ ինչ կկատարվի: Իրենց ինչ կա, եթե իրենց վրա հարձակվեն՝ նկուղից ավտոմատը կհանեն, իսկ մենք ինչ հանենք՝ շէնք: Ամեն ինչ Ղարաբաղից սկսվեց: Ես չեմ ասում, որ Ղարաբաղում չպետք է սկսեին, ես ասում եմ, որ ոչ թե քառասյին ձևով էր պետք սկսել, այլ մեթոդական, գեղեցիկ՝ պետք էր սկզբից հայերին հանել Բաքվից, հետո... Ղարաբաղցիները սկսեցին, իսկ ադրբեջանցիները գազան են, 1905 թիվը հիշեցին: Իսկ մեզ ոչ միայն 1905թ. կհիշեցնեն, այլև Աբխազիան, Օսիան, Ջավախքը, «Ծովից ծով Հայաստանի» քարտեզները: Մենք այստեղից չենք հասցնի փախչել: Այստեղի փախստականները ազահույթամբ են նայում Հավլաբարում ու Մետրոստրոյում մեր կառուցած տներին: Մենք պետք է հասկանանք, որ բոլորս էլ այստեղ հյուր ենք»:*

➤ *Շենք Ջավախքում խառնվում են, ասում ենք՝ «դե թողեք հանգիստ նստենք, էլի»:*

Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ «Թիֆլիսահայությունը՝ որպես ջավախահայության պատանդ» ընկալումը հիմնականում շրջանառվում է առավել կենցաղային մակարդակում: Այս շրջանակներում նաև անընդունելի են համարում Ջավախքում հայերենը որպես պետական լեզու հռչակելու մասին հնչած կոչերը (այս հարցի շուրջ Վրաստանում ՀՀ դեսպանի հնչեցրած տեսակետը տե՛ս ստորև¹): Բացի այդ, խիստ քննադատության է ենթարկվում ջավախահայերի շրջանում վրացերենի՝ որպես պետական լեզվի չիմացությունը:

Փոխարենը՝ մի շարք մտավորականներ, քաղաքական գործընթացներին առավել ակտիվ հետևող անհատներ այլ կերպ են ընկալում ստեղծված իրավիճակը. նրանք ջավախահայությունը դիտում են որպես թիֆլիսահայության անվտանգության երաշխիք, որը, որպես այդպիսին, ցավոք, թիֆլիսահայերի կողմից գնահատված ու գիտակցված չէ: Այսպես.

➤ *«Մենք Վրաստանի համար վտանգավոր ենք, որտեղ մենք հողի խնդիր ունենք: Մեկ-մեկ ասում են՝ ջավախահայերը որ ակտիվանում են, մեզ կարող է ճնշեն: Բայց պարզ չի՝ ո՞վ է զալոժնիկ՝ թիֆլիսահայե՞րը, թե՞ ջավախահայերը: Հարց է՝ ո՞վ ո՞ւմ է խանգարում կամ օգնում: Կարող է՞ իրենք են մեր զալոժնիկը, քանի որ մենք այստեղ կանք, մեր անվտանգության մասին մտածելով իրենք շատ չեն ակտիվանում: Եթե մեզ այստեղ մի քիչ ճնշեն, շատ հնարավոր է, որ Ջավախքը կորցնեն ավտոմատ կերպով» (նշենք, որ մեր գրուցակիցն այն քչերից է, որ հետևում է հայկական մամուլին):*

➤ *«Փառք աստծո, որ Ջավախքի հայերն այդքան տոկուն են: Քանի կա Ջավախք, մենք էլ այստեղ կանք»:*

Այս մոտեցման կողմնակիցները գիտակցում են, որ շնորհիվ ջավախահայության պաշտոնական Թբիլիսին զգուշավոր մոտեցում ունի նաև թիֆլիսահայության նկատմամբ:

Այս մոտեցմանը մենք կարող ենք ավելացնել այն, որ ջավախահայության գործոնը կարևոր դեր է խաղում ոչ միայն Վրաստանի ներքին, այլև արտաքին քաղաքականության մեջ: Ինչպես նշում է Ա.Այվազյանը, «Ջավախքի հայաբնակության գործոնը, Հայաստանի շահերին նրա բնական հավատարմությունն ու ազգային արմատները Թիֆլիսին զգալի չափով հետ է պահում Թուրքիայի և Ադրբեջանի հետ արդեն ձևավորված ռազմավարական գործընկերու-

¹ «Ինչ վերաբերում է Ջավախքում հայերենին պետական լեզվի կարգավիճակ շնորհելուն, կցանկանայի նշել, որ տվյալ հարցի լուծումը իր ամբողջ հրատապությամբ հանդերձ, մոտակա հեռանկարում նվազ հավանական է: Ներկայումս թերևս կարելի է, օրինակ, բարձրացնել Ջավախքում հայոց լեզվին աշխատանքային կամ գործավարության լեզվի կարգավիճակ տալու հարցը՝ վրացերենի հետ: Նման դեպքում Վրաստանի ղեկավարության համար էլ անհամեմատ ավելի դյուրին կլինի գտնել հայոց լեզվի կարգավիճակի լավագույն տարբերակ», տե՛ս Վրաստանում ՀՀ դեսպան Հ.Սիլվանյան, «Վրաստանում դիվանագիտության ավելանում է բարիդրացիության և հարազատության գործոնը», <http://www.azg.am/?lang=AM&num=2006060707>:

թյունը խորացնելուց: Այդ գործոնի բացակայության պարագայում վրացական քաղաքականությունը տարածաշրջանում կընդունի արդեն բացահայտ հակահայկական ուղղվածություն»¹:

Այսպիսով, ինչպես երևում է նյութերից, թիֆլիսահայ միջավայրում Ջավախքի հիմնախնդրի ընկալումը բավական աղճատված է, իջեցված կենցաղային մակարդակի, այն շրջանավում է առանց խնդրի խորքային ըմբռնման և քննարկման: Դա զարմանալի չէ, քանի որ, ինչպես նշել էինք մեր նախորդ հրապարակման մեջ², Ջավախքի խնդրի մասին թիֆլիսահայությունը տեղեկանում է բացառապես վրացական լրատվամիջոցներից: Այնուամենայնիվ, կարելի է լսել մի քանի սթափ և իրատեսական կարծիքներ նշված խնդրի շուրջ, բայց առավելապես այն անհատների կողմից, որոնք սերտ կապեր ունեն Հայաստանում կամ նրանց համար հասանելի է հայաստանյան մամուլը:

*Թամարա Վարդանյան
«Նորավանք» հիմնադրամ*

¹ Այվազյան Ա., Ռազմավարական խոռոչները հայոց քաղաքական գիտակցության մեջ կամ Հայաստանի աշխարհաքաղաքական գոյության արսիմները, Գլենդել, 2006, էջ 17:

² Տե՛ս «Գլոբուս - 4»:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՍԸ ԵՎ ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

2006թ. հոկտեմբերի 27-ին «Նորավանք» ԳԿՀ-ում տեղի ունեցավ սեմինար «Լիբանանի վերջին պատերազմը և լիբանանահայության արդի հիմնախնդիրները» թեմայով:

Որպես հիմնական բանախոս հանդես եկավ լիբանանահայ մտավորական **Գևորգ Յազրճյանը**: Նա նշեց, որ պատերազմից լիբանանահայերից ոչ մեկը չի տուժել, չի վնասվել նրանցից որևէ մեկի բնակարանը կամ ավտոմեքենան, սակայն հայերը տուժել են տնտեսապես, այնքան, որքան մնացած լիբանանցիները՝ այժմ էլ իրենց վրա զգալով Լիբանանի տնտեսական ծանր իրավիճակի հետևանքները¹:

Բանախոսն, ընդհանուր առմամբ, լիբանանահայության խնդիրները ներկայացրեց լիբանանյան էթնոդավանական խճանկարի ֆոնին՝ շեշտելով, որ Լիբանանը գտնվում է տարբեր պետությունների շահերի և հետաքրքրությունների բախման կիզակետում: Ըստ այդմ, լիբանանյան համայնքներից յուրաքանչյուրն ավանդականորեն գտնվում է որևէ ուժային կենտրոնի հետաքրքրության տեսադաշտում: Այս առումով, հայերը չունեն ավանդական դաշնակիցներ, ուստի՝ անվտանգության կայուն երաշխիքներ: Քրիստոնյա մարոնիներն ավանդականորեն գտնվում են Ֆրանսիայի, շիաները՝ Իրանի, սուննիները՝ Սաուդյան Արաբիայի և Ծոցի երկրների, դրուզները՝ Մեծ Բրիտանիայի հետաքրքրությունների տեսադաշտում:

Մնացյալ բոլոր համայնքներից լիբանանահայերն են հայտնվել բարոյահոգեբանական առավել ծանր իրավիճակում, քանի որ Լիբանանը նրանց համար հուսալի վայր չի թվում կենսագործունեության և ազգապահպանության տեսանկյունից:

Հայ համայնքը, որը կազմված է սոցիալական տարբեր շերտերից, երկփեղկված է. ռավակավարներն ու հնչակյանները կողմնորոշված են դեպի Արևմուտք, իսկ դաշնակցականներն՝ ավելի դեպի *Հիզրալլահ* և գեներալ Միշել Աունի՝ «Ազատ հայրենասերների միություն» դաշինք, որը ձգտում է ավելի չեզոք լինել քաղաքական կողմնորոշումների հարցում, ի տարբերություն մարոնիական մյուս՝ «Լիբանանյան ուժեր» բավական արևմտամետ դաշինքի, որը դեկավարում է Սամիր Շաժան:

Հայ հասարակական-քաղաքական միտքը Լիբանանում քառսի և ճգնաժամի մեջ է: Հայերի շրջանում մեծ է արտագաղթի տրամադրությունը: Երբեմնի հզոր հայ համայնքն այսօր ունի ոչ ավելի, քան 50-60 հազար մարդ: (Կաթոլիկ և ավետարանական հայերի մեջ, որոնց ստույգ թիվը հայտնի չէ, հայկական ինքնությունը շատ թույլ է արտահայտված: Նրանք հիմնական մասով արաբախոս են): Լիբանանահայության 70%-ն այժմ ճամպրուկային տրամադրության մեջ է, մեծ թիվ են կազմում հատկապես Ամերիկա մեկնողները: Կարելի է ասել, որ արտագաղթող քրիստոնյաների համար բաց են Կանադայի և Հունաստանի դռները²:

Պատերազմի ժամանակ հայերի չեզոքությունը լիբանանյան արևմտամետ առանձին շրջանակների կողմից բացասաբար ընկալվեց: Մասնավորապես մարոնիները հույս ունեին, որ պատերազմը կթուլացնի Լիբանանում շիաների դիրքերը: Դաշնակցական շրջանակներն իրենց բարեգործական կառույցների միջոցով զգալի օգնություն ցույց տվեցին շիա գաղթականներին՝ նրանց ապաստան ու ծածկ տրամադրելով:

Ընդհանուր առմամբ, *Հիզրալլահի* պայքարը համախմբեց լիբանանցիներին: *Հիզրալլահի* «Ալ-մանար» հեռուստաընկերության տվյալներով՝ լիբանանցիների 63%-ը պատերազմի շրջանում աջակցել է շարժմանը: Չնայած այդ փաստին, թե՛ հայերին և թե՛ լիբանանյան մյուս համայնքներին անհանգստացնում է երկրում շիական գործոնի ակտիվացումը, թեև շիական

¹ Ներկայումս Լիբանանի արտաքին պարտքը \$45 միլիարդ է, որը բացառիկ մեծ թիվ է Լիբանանի պես փոքր պետության համար:

² Լիբանանահայերի արտագաղթը սկիզբ էր առել դեռևս 1975-1989թթ. քաղաքացիական պատերազմի շրջանում, որոնց մի զգալի մասը հաստատվեց Կանադայում (խմբ.):

քաղաքական վերնախավը հավաստիացրել է, որ Լիբանանում իսլամական պետություն ստեղծելու ոչ մոտալուտ, ոչ հեռավոր ծրագրեր չունի: Ժողովրդագրական մեծ ցուցանիշներ ունեցող շիաները (որ կազմում են լիբանանյան բնակչության 40%-ը և իսլամական համայնքի 60%-ը) աչքի են ընկնում կուռ համախմբվածությամբ, հայրենասիրության բարձր գիտակցությամբ և վաղվա օրվա նկատմամբ ունեցած լավատեսությամբ: Նրանք իրենց համարում են պատերազմի հաղթող կողմ, որոնց *Հիզբալլահ* շարժումը խոստացել է նոր շենքեր կառուցել՝ պատերազմից տուժածներին տրամադրելով \$10 հազ.: Պատերազմի շրջանում միավորված են հանդես եկել շիական երկու գլխավոր քաղաքական ուժերը՝ *Հիզբալլահ* և *Ամալ* շարժումները:

Գ.Յազըճյանը խոսեց լիբանանահայության կրած պարտությունների մասին: Դրանցից մեկը կապված է 2006-ի ապրիլին Սուլթան Աբդուլ Համիդի անունով Տրիպոլիի հրապարակներից մեկի անվանակոչության հետ, իսկ մյուսը՝ խաղաղապահ ուժերի մեջ Թուրքիայի մասնակցության հարցին: Նա անխոհեմ համարեց դրա դեմ պայքարող դաշնակցականների գործողությունները, ինչն արդեն քննադատության է արժանացել լիբանանյան որոշ շրջանակների կողմից: Այս կապակցությամբ բանախոսը վկայակոչեց լիբանանյան մամուլի առանձին հոդվածներ:

Բանախոսը հատուկ ուշադրություն դարձրեց նաև հայրենադարձության խնդրին: Ի տարբերություն 1946-ի հայրենադարձության, որը կազմակերպված բնույթ էր կրում, ներկայումս լիբանանահայերի պատկան որևէ մարմին ոչ միայն չի քաջալերում լիբանանահայերի Հայաստան ներգաղթը, այլև անընդունելի է համարում այն: Բանախոսը վկայակոչեց այս կապակցությամբ Կիլիկիո Արամ կաթողիկոսի տեսակետը, որը խիստ բացասական վերաբերմունք ունի լիբանանահայության արտագաղթի կամ Հայաստանում նրանց հաստատվելու վերաբերյալ: Այն հարցին, թե, ի վերջո, եթե մի օր լիբանանահայ համայնքն այլևս գոյություն չունենա, ինչ պետք է լինի Անթիլիասի ճակատագիրը, Գ.Յազըճյանն ասաց. «Կան խոսակցություններ այն մասին, որ Կիլիկիո կաթողիկոսությունը կարող է տեղափոխվել Կանադա, որտեղ մեծ թվով լիբանանահայեր են բնակվում»:

Ըստ բանախոսի՝ հայրենադարձության համակարգված ծրագրի կիրառման դեպքում լիբանանահայերի շուրջ 20%-ը, հնարավոր է, հաստատվի Հայաստանում, ինչը նա խիստ դրական համարեց Հայաստանում նախևառաջ ժողովրդագրական գործոնի ակտիվացման առումով:

Նյութը պատրաստեց **Արաքս Փաշայանը**
«Նորավանք» ԳԿՀ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՆԱՏՕ-Ի ՀԵՏ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՐՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾՐԱԳՐԻ ԾՐՁԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ**

Նախաբան

1. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

1.1. Եվրոատլանտյան կառույցների ու հաստատությունների հետ համագործակցության խորացում

Հայաստանի արտաքին քաղաքականության հիմնական նպատակը եվրոպական կառույցներին ու հաստատություններին լիարժեք ինտեգրումն է: Հայաստանը նաև մտադիր է աշխուժացնել գործնական և քաղաքական համագործակցությունը ՆԱՏՕ-ի հետ՝ Դաշինքին ավելի մերձենալու նպատակով: Այս առնչությամբ կարևոր գործիքներ կհանդիսանան Պաշտպանական հաստատությունների կառուցման գործընկերության գործողության ծրագիրը (ՊՀԿ ԳԳԾ), Պլանավորման և վերանայման գործընթացը, ինչպես նաև Դաշնակիցների հետ խորհրդակցությունները:

1.2. Հարաբերություններ հարևանների հետ

Հայաստանը ցանկանում է նպաստել Կովկասում տարածաշրջանային անվտանգությանն ու կայունությանը և հաստատակամ է բոլոր հարևանների հետ հարաբերությունների կառուցողական զարգացման և բարելավման գործում: Հայաստանը կաշխատի Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ կարգավորման ուղղությամբ և լիովին կաջակցի այդ խնդրում ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի ջանքերին: Հայաստանը ձգտում է Թուրքիայի հետ հարաբերությունների կարգավորմանը և հաստատակամ է հետամուտ լինել Թուրքիայի հետ կառուցողական երկխոսության, ներառյալ այդ նպատակով ուղղակի շփումները Թուրքիայի հետ:

1.3. Ժողովրդավարություն, մարդու իրավունքներ, օրենքի իշխանություն, պայքար կոռուպցիայի դեմ

Հայաստանը որդեգրել է ժողովրդավարական բարեփոխումների, մարդու իրավունքների պաշտպանության, օրենքի գերակայության, թափանցիկության և կոռուպցիայի դեմ պայքարի գործում հետագա առաջընթաց ապահովելու ուղեգիծ: Հայաստանը նպատակ ունի մասնավորապես սահմանադրական, ընտրական և իրավական բարեփոխումների միջոցով ամրապնդել միջազգային չափանիշներին համապատասխան ժողովրդավարական հաստատություններն ու գործընթացները՝ հետամուտ լինելով լիովին համապատասխանել միջազգայնորեն ճանաչված չափանիշներին: Հայաստանը հաստատակամ է կոռուպցիայի դեմ պայքարում և նպատակ ունի իրականացնել գործնական քաղաքականություն՝ թափանցիկ ու լայնորեն հիմնավորված պատասխանատվության մեխանիզմներ մշակելու համար, ինչպես նաև կատարելագործել հասարակական պաշտոնյաների ուսուցումն ու իրազեկումը:

1.4. Ճգնաժամերի կառավարում, պայքար ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության դեմ

Հայաստանը ցանկություն ունի վերանայել ճգնաժամերի կառավարման իր մեխանիզմներն ու ընթացակարգերը՝ դրանք կատարելագործելու նպատակով:

1.5. Պայքար ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության դեմ

Հայաստանը մտադիր է ընդլայնել իր կարողություններն ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի, ինչպես նաև ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության գործողությունների հետևանքների կառավարման ոլորտներում: Հիմնվելով այս բնագավառում ՆԱՏՕ-ի հետ առկա համագործակցության վրա՝ Հայաստանը պատրաստ է ավելի ակտիվորեն ընդգրկվել համապատասխան ծրագրերում և միջոցառումներում, ինչպիսին է «Ահաբեկչության դեմ գործընկերության գործողություն» ծրագիրը, ներառյալ համապատասխան հետախուզական տեղեկատվության փոխանակումը: Հայաստանը նպատակ ունի նաև շարունակել օրենսդրական բարեփոխումներն ու գործնական միջոցներ ձեռնարկել կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետությունը բարձրացնելու համար:

1.6. Զինված ուժերի ժողովրդավարական վերահսկողություն

Հայաստանը ձգտում է զարգացնել ու ամրապնդել Զինված ուժերի ժողովրդավարական և քաղաքացիական վերահսկողության մեխանիզմները, նպաստել պաշտպանական և անվտանգության քաղաքականության մշակման գործում քաղաքացիական մասնագետների և հասարակական շրջանակների

ներգրավմանը: Այդ նպատակով Հայաստանը հատուկ կարևորում է պաշտպանության և անվտանգության հարցերում քաղաքացիական հասարակության ընդգրկումը և խորհրդարանականների ու նրանց աշխատակազմերի ուսուցումն ու կատարելագործումը:

1.7. Տնտեսական զարգացում

Հայաստանը ձգտում է առողջ, կայուն և մրցունակ տնտեսական զարգացման: Այս առումով առաջնահերթություններ են դիտվում եվրոպական չափանիշների համաձայն թափանցիկ շուկայական տնտեսվարումը, ներքին և արտաքին տրանսպորտային ենթակառուցյունների զարգացումը, հնարավորինս անկախ էներգետիկ համակարգի կառուցումը, արտաքին ներդրումների խթանումը և նրանց համար հավասար իրավունքների ապահովումը, պետական ֆինանսական ռեսուրսների և (կամ) օտարերկրյա վարկային միջոցների ոչ նպատակային օգտագործման կանխումը:

1.8. Միջազգային կազմակերպություններ

Հետաժողով լինելով Եվրոպական կառույցներին ու հաստատություններին ինտեգրմանը՝ Հայաստանը նպատակ ունի ընդլայնել համագործակցությունը Եվրոպական միության հետ և ձգտում է ավելի սերտ ինտիմացիոնալ համատեղելիության՝ լիարժեք անդամակցումն այդ կառույցին համարելով հեռահար նպատակ: Հայաստանը կշարունակի համագործակցել նաև ԵԱՀԿ-ի և Եվրոպայի խորհրդի հետ և հաստատակամ է այս կազմակերպությունների համապատասխան չափանիշները կիրառելու գործում: Հայաստանը գիտակցում է երկրում գործող տարբեր միջազգային կազմակերպությունների կողմից իրականացվող միջոցառումների կրկնակումը նվազեցնելու անհրաժեշտությունը:

2. ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԽՆԻՐՆԵՐ

2.1. Պաշտպանական և անվտանգության համակարգի բարեփոխում

Հայաստանը նպատակ ունի մշակել Ազգային անվտանգության ռազմավարություն և Պաշտպանական հայեցակարգ, որոնք կսահմանեն Ձինված ուժերի և անվտանգության այլ կառույցների դերն ու առաքելությունը: Պաշտպանության և անվտանգության ոլորտների բարեփոխման նպատակների իրականացմանն օժանդակող լծակներ կհանդիսանան Պլանավորման և վերանայման գործընթացն ու Պաշտպանական հաստատությունների կառուցման գործընկերության գործողության ծրագիրը (ՊՀԿ ԳԳԾ):

2.2. Պաշտպանական պլանավորում

Հայաստանի Հանրապետության նպատակը պաշտպանական և բյուջետային համակարգերի կատարելագործումն է, ինչպես նաև կայուն, թափանցիկ և ֆինանսական առումով իրատեսական պաշտպանական պլանների մշակումը: Այդ նպատակով Հայաստանը մտադիր է այս բնագավառներում հիմնել փորձագիտական համակարգ, ինչը կօգնի ապագա Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման արդյունքների մշակմանն ու իրագործմանը, ինչպես նաև Ձինված ուժերի բարելավմանը հրամանատարական-վերահսկողական, հանդերձավորման և թիկունքային ապահովման ոլորտներում: Հայաստանի Հանրապետությունը նպատակադրվել է նաև վերանայել իր ռազմարդյունաբերական համալիրը և մշակել դրա հետագա շահագործման վերաբերյալ առաջարկներ: Հայաստանը նախատեսում է վերանայել Պաշտպանության նախարարության անձնակազմի կառավարման համակարգը՝ զինվորական և քաղաքացիական անձնակազմի համար:

2.3. Ռազմական գործակցության և փոխգործունակության խնդիրներ

Հայաստանի Հանրապետությունը կշարունակի ՆԱՏՕ-ի չափանիշներին համապատասխան մեկ խաղաղապահ գումարտակի կազմավորումը՝ այն հետագայում խաղաղապահ բրիգադի վերածելու նպատակով: Նախատեսվում է նաև ձևավորել Օպերատիվ կարողությունների հայեցակարգի շրջանակներում ինքնազնահատողների խումբ, որը կիրականացնի ՆԱՏՕ-ի ղեկավարած ԳհԽ գործողությունների համար հայտարարված ստորաբաժանումների ինքնազնահատում: Նպատակներից մեկն էլ ավագ սպաների պատրաստման դասընթացների մշակումն ու բոլոր զորատեսակների ամբողջ ուսումնական ծրագրի վերանայումն է:

2.4. Սահմանային անվտանգություն

Հայաստանի Հանրապետությունը մտադիր է վերանայել սահմանային անվտանգության ներկայիս պրակտիկական և ընթացակարգերը՝ սահմանային անվտանգության կատարելագործման նպատակով:

տակով: Այս վերանայման միջոցով կորոշվեն նաև կարիքները՝ առաջնային սարքավորումների տեսանկյունից:

3. ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԶԵԿՈՒՄ, ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԵՐԻ ՊԼԱՆԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

3.1. Հասարակության իրազեկում

Հայաստանը նպատակ ունի ընդլայնել ՆԱՏՕ-ի, Գործընկերության և Դաշինքի հետ իր համագործակցության վերաբերյալ հասարակության իրազեկումը: Հայաստանը նաև նպատակադրել է ընդլայնել հասարակության իրազեկումը՝ պաշտպանական և անվտանգության համակարգերում իրականացվելիք բարեփոխումներին աջակցություն ստանալու նպատակով:

3.2. Գիտություն, Արդի հասարակության մարտահրավերների հանձնաժողով

Հայաստանը նպատակելու է Հարավային Կովկասի տարածաշրջանում անվտանգության ու համագործակցության հաստատմանը՝ մասնակցելով «Անվտանգություն գիտության միջոցով» ծրագրին:

3.3. Պատրաստվածություն քաղաքացիական ճգնաժամերին

Հայաստանը հաստատակամ է կատարելագործել արտակարգ իրավիճակների ոլորտում իր ունեցած պատրաստվածությունը և արտակարգ իրավիճակներին արձագանքելու կարողությունները՝ աղետներին և ասիմետրիկ սպառնալիքներին դիմակայելու նպատակով: Հայաստանը նպատակադրել է մեծացնել սեփական կարողությունները և ընդլայնել կապերը ՆԱՏՕ-ի Աղետների արձագանքման համադրման Եվրաստլանտյան կենտրոնի հետ՝ աղետների հաղթահարման միջազգային գործողություններում իր ներդրումն ունենալու նպատակով:

4. ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ԵՎ «ՊԱՇՏՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ» ՈՒ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ԱՌՆՉՎՈՂ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

4.1. Վարչական խնդիրներ

Հայաստանն անհրաժեշտ համադրում և փոխգործողության կարգավորումներ կիրականացնի այս Գործողությունների ծրագրի արդյունավետ իրագործման համար:

4.2. Պաշտպանողական անվտանգություն

Հայաստանը հաստատակամ է լիովին իրագործել ՆԱՏՕ-ի հետ առկա անվտանգության համաձայնագիրը:

4.3. Ռեսուրսներին առնչվող խնդիրներ

Հայաստանը մտադիր է անհրաժեշտ մարդկային և ֆինանսական ռեսուրսներ հատկացնել՝ այս Գործողությունների ծրագրով նախատեսված ծրագրերի ու գործողությունների իրականացմանը համապատասխան աջակցություն ցուցաբերելու նպատակով:

Գլուխ 1. Քաղաքական և անվտանգությանն առնչվող խնդիրներ

1.1 Եվրոպական և Եվրաստանյան կառույցների ու հաստատությունների հետ համագործակցության խորացում

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.1.1.	Խորացնել համագործակցությունը Եվրոպական և Եվրաստանյան կառույցների ու հաստատությունների հետ
Գործող. 1.	Որպես ԱԳԳԾ գործընթացի մաս՝ դաշնակիցների հետ իրականացնել 26+1 ձևաչափով քաղաքական խորհրդակցություններ՝ անվտանգության և արտաքին քաղաքականության, ինչպես նաև տարածաշրջանային զարգացումներին առնչվող խնդիրների շուրջ:
1.1.2.	Անվտանգության սպառնալիքների և ազգային պաշտպանության պահանջների գնահատման նպատակով մշակել արդյունավետ ու թափանցիկ կարգավորման մեխանիզմներ և ընթացակարգեր
Գործող. 1.	Մշակել ազգային անվտանգության ռազմավարություն
Գործող. 2.	Զարգացնել «Դրաստամատ Կանայան» ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի հետազոտական և վերլուծական կարողությունները:

1.2 Հարաբերություններ հարևանների հետ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.2.1.	Նպաստել տարածաշրջանային անվտանգությանն ու կայունությանը Կովկասում
Գործող. 1.	Մեծացնել ԳԽԽ համապատասխան միջոցառումների տարածաշրջանային (Սևծովյան, Հարավկովկասյան) բաղկացուցիչը՝ միաժամանակ պահպանելով ներգրավվածության սկզբունքը:
Գործող. 2.	ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում աշխատել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության խաղաղ կարգավորման ուղղությամբ և Դաշնակիցներին տեղեկացնել զարգացումների մասին:
Գործող. 3.	Հետամուտ լինել Թուրքիայի հետ կառուցողական երկխոսությանը:

1.3 Ժողովրդավարական բարեփոխումներ, օրենքի գերիշխանություն, պայքար կոռուպցիայի դեմ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.3.1.	ԵԱՀԿ-ի և Եվրոպայի խորհրդի հետ շարունակել նախապատրաստել և իրականացնել ժողովրդավարական բարեփոխումներ
Գործող. 1.	Հիմնվելով 2005թ. տեղական ընտրությունների արդյունքների ու փորձի վրա՝ շարունակել ուսումնասիրել ընտրական օրենսդրությունը և վարչարարական կառույցները՝ պարզելու դրանց լիարժեք համապատասխանությունը ԵՄ չափանիշներին:
Գործող. 2.	Հաշվի առնելով քննության արդյունքները և ԵՄ ու ԵԱՀԿ խորհրդատվությունը՝ համապատասխանաբար փոփոխել օրենսդրությունը և վարչարարական կառույցները:
1.3.2.	Ընտրական բարեփոխումների իրականացում
Գործող. 1.	Լրամշակված Ընտրական օրենսգրքի համաձայն իրագործել ընտրական հանձնաժողովների կազմին առնչվող նոր սկզբունքներն ու կանոնները:
Գործող. 2.	ԵՄ և ԵԱՀԿ համապատասխան խորհրդատվության համաձայն շարունակել կատարելագործել ընտրական գործընթացը:
1.3.3.	2005թ. նոյեմբերին նախատեսված վերանայված Սահմանադրության ազգային հանրաքվեից հետո ակտիվորեն շարունակել պետական կառույցների, վարչարարական կառավարման և արդարադատության բարեփոխումները
Գործող. 1.	Ծարունակել իշխանության տարբեր ճյուղերի իրավասությունների սահմանումը և նրանց միջև փոխգործակցության կատարելագործումը:
Գործող. 2.	Երաշխավորել դատավորների իրական անկախությունը:
Գործող. 3.	Երևանի քաղաքապետի պաշտոնը դարձնել ընտրովի:
1.3.4.	Ավելի թափանցիկ և մատչելի իրավական գործընթացի ապահովման նպատակով իրականացնել օրենսդրական բարեփոխում
Գործող. 1.	Սահմանել իրավական համակարգի բարեփոխումների գործողության ծրագիր՝ այնտեղ ընդգրկելով աշխատավարձերի վերանայումը, ուսուցումը և մոնիտորինգը: - Գործընկերների (գործընկեր կազմակերպությունների) հետ համագործակցությամբ շարունակել վերանայել համապատասխան օրենսդրությունը (նախագծերը ներառյալ): - Նույնականացնել այն օրենքները, որոնք պետք է վերափոխվեն միջազգային չափանիշների համաձայն:

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
Գործող. 2.	Իրականացնել գործողության ծրագիրը, որը կներառի Դատավորների դպրոցի հիմնադրումը:
1.3.5.	Զարգացնել պաշտպանության ոլորտի արդյունավետ և թափանցիկ օրենսդրական և դատական վերահսկողություն՝ ներառյալ պահանջվող իրավական գործընթացների իրականացման համար անհրաժեշտ համապատասխան կարգավորումները:
Գործող. 1.	Օպտիմալացնել օրենսդրության դերը պաշտպանական գործունեության վերահսկման գործում՝ ընդլայնելով ԱԺ Պաշտպանության, ազգային անվտանգության և ներքին գործերի, ինչպես նաև Ֆինանսավարկային, բյուջետային և տնտեսական հարցերով մշտական հանձնաժողովների մասնակցությունը:
Գործող. 2.	Քայլեր կատարել խորհրդարանականների և իրենց աշխատակազմերի կողմից պաշտպանական գործունեության վերահսկման հատուկ կրթական և ուսումնական ծրագրերի ընդլայնման ուղղությամբ:
Գործող. 3.	Հիմնել ներկայացուցչության և բողոքարկման իրավունքներ:
Գործող. 4.	Հիմնել զինվորական անձնակազմի բողոքներով զբաղվող օմբուդսմենի համակարգ:
Գործող.5.	Վերանայել գործող զինվորական կարգապահական կանոնադրությունը:
1.3.6.	Ապահովել մատույլի, խոսքի և հանրահավաքների ազատությունը:
Գործող.1.	Ապահովել վերջերս ընդունված «Հանրահավաքների ազատության մասին» օրենքի իրագործումը՝ հաշվի առնելով ԵՄ խորհրդատվությունը: Մեծացնել փոփոխված օրենքում ամրագրված կանոնների ու սկզբունքների իմացությունը քաղաքացիական հասարակության և պետական իշխանությունների կողմից (Օրենքը փոփոխվել է 2005թ. հոկտեմբերի 4-ին: Եվրոպայի խորհրդի որոշակի առաջարկներ հաշվի են առնվել):
1.3.7.	ԵՄ-ի, ԵԱՀԿ-ի և այլ համապատասխան միջազգային մարմինների հետ ապահովել մարդու իրավունքների մասին օրենսդրության ու պրակտիկայի համապատասխանությունը միջազգայնորեն ճանաչված չափանիշներին:
Գործող.1.	Հիմնել մարդու իրավունքների երաշխավորման պարզ և թափանցիկ մեխանիզմ: Մշակել օմբուդսմենի նշանակման թափանցիկ և վստահելի նախնական ընթացակարգ:
Գործող. 2.	Ապահովել մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային պարտավորությունների կատարումը:
Գործող.3.	Մարդու իրավունքների առնչությամբ միջազգային պարտավորություններին ու միջազգային չափանիշներին համապատասխանությունը որոշելու նպատակով՝ պատասխանատվությամբ վերանայել առկա օրենսդրությունը:
Գործող. 4.	Ընդունել անհրաժեշտ օրենքներ և պրակտիկա: - Գործընկերների (գործընկեր կազմակերպությունների) հետ համատեղ իրագործել այն առաջարկները, որոնք մշակվել են Եվրախորհրդի մարդու իրավունքների հանձնաժողովի կողմից իրականացված ՀՀ օրենսդրության համատեղելիության որոշման ուսումնասիրությունների ընթացքում:
Գործող.5.	Իրականացնել հասարակական պաշտոնյաների շրջանում մարդու իրավունքների վերաբերյալ իրազեկության բարձրացմանն ուղղված կրթական ծրագրեր:
1.3.8.	Պայքար կոռուպցիայի դեմ
Գործող.1.	Ակտիվորեն մասնակցել ԳԲԿԳՈ-ի միջոցառումներին և իրականացնել ԳԲԿԳՈ-ի հակակոռուպցիոն առաջարկները:
Գործող.2.	Իրականացնել Կառավարության հակակոռուպցիոն ռազմավարությունը և գործողության ծրագիրը:
Գործող.3.	Հասարակական պաշտոնյաների համար հիմնել կոռուպցիայի վերաբերյալ պարզ և թափանցիկ հաշվետվության մեխանիզմ:
Գործող.4.	Հասարակական պաշտոնյաների ուսուցման և կրթության ընդլայնման միջոցով կատարելագործել կոռուպցիայի վերաբերյալ իրազեկությունը:

1.4 Ճգնաժամերի կառավարման կարգավորումներ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.4.1.	Ընդլայնել ճգնաժամերի կառավարման հարցում Հայաստանի ընդհանուր կարողությունները և գերատեսչությունների համատեղ գործունեության համակարգում:
Գործող. 1.	Քննության առնել ճգնաժամերի կառավարման վերաբերյալ Հայաստանում գործող համակարգն ու ընթացակարգը:
Գործող.2.	Շարունակել կատարելագործել ճգնաժամերի կառավարման ազգային համակարգն ու գերատեսչությունների համատեղ գործունեության համակարգման ընթացակարգերը:
Գործող. 3.	Ստեղծել իրավիճակային կենտրոն:

1.5 Պայքար ահաբեկչության և կազմակերպված հանցավորության դեմ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.5.1.	Ընդլայնել Հայաստանի կարողություններն ահաբեկչության դեմ պայքարում, այդ թվում նաև ահաբեկչության հետևանքով ստեղծված ճգնաժամերի կառավարման ուղղությամբ:
Գործող. 1.	Կատարելագործել ահաբեկչության դեմ պայքարում միջգերատեսչական համագործակցությունը՝ համաձայն ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված իրավիճակային կենտրոնին վերապահված իրավասությունների:
Գործող.2.	Ընդլայնել հակաահաբեկչական և ահաբեկչության հետևանքների վերացման գործընթացի կառավարման ազգային կարողությունները:
Գործող.3.	Կենսագործել միջազգային հակաահաբեկչական կոնվենցիաները և այլ միջազգային իրավական լծակները:
Գործող.4.	Բարելավել փոխգործակցությունը ռազմական և հատուկ հակաահաբեկչական ստորաբաժանումների միջև, նախապատրաստել դրանք՝ ՆԱՏՕ-ի ղեկավարած գործողություններին հնարավոր մասնակցության համար:
1.5.2.	Նպաստել «Ահաբեկչության դեմ Գործընկերության գործողության ծրագրի» շրջանակներում իրականացվող ԵԱԳՖ հակաահաբեկչական միջոցառումների իրականացմանը
Գործող.1.	Կապ հաստատել և տեղեկատվություն փոխանակել ՆԱՏՕ-ի հետ՝ Հետախուզական փոխգործողության ստորաբաժանման միջոցով: - Հետախուզության բնագավառում զարգացնել փոխվստահությունը ՆԱՏՕ-ի և Հայաստանի միջև՝ ստեղծելով ու պահպանելով մշտական հարաբերություններ և նշանակելով Հակահետախուզական փոխգործողության ստորաբաժանման հետ Հայաստանի շփման պատասխանատու, որը պատասխանատու կլինի ազգային տեսակետների համադրման համար: - Փոխանակման ծրագրի համար մշակել թեմաների ցուցակ՝ մասնավորեցնելով ահաբեկչության դեմ պայքարում ՆԱՏՕ-Հայաստան համագործակցության ցանկալի ոլորտները, որպեսզի հնարավոր լինի Դաշնակիցներից խնդրել Հայաստանի համար առանձնացնել ու բացել այդ թեմաների վերաբերյալ տեղեկատվությունը և հակառակը: - Բարձրացնել ՆԱՏՕ-ի և Հայաստանի պահանջների և հետաքրքրությունների վերաբերյալ իրազեկության մակարդակը:
Գործող.2.	- Գտնել գործնական տարբերակներ և տալ առաջարկներ տեղեկատվության փոխանակման արդյունավետ մեխանիզմների և ընթացակարգերի վերաբերյալ: - Հետախուզական փոխգործողության ստորաբաժանման միջոցով ստեղծել տեղեկատվական հայցազրեի առաքման և ստացման ընթացակարգ:
Գործող.3.	«Անվտանգություն գիտության միջոցով» ծրագրի ներքո ընդլայնել Հայաստանի գիտական հասարակայնության և փորձագիտական ցանցերի ներդրումն ահաբեկչության դեմ պայքարում:
1.5.3.	Մշակել միջազգայնորեն ընդունված նորմերին ու պրակտիկային համապատասխանող պաշտպանական տեխնոլոգիաների և ռազմական տեխնիկայի արտահանման վերահսկման արդյունավետ ու թափանցիկ կարգավորումներ և գործելակերպ:
Գործող. 1.	Մշակել համապատասխան աջակցող մեխանիզմներ ու ընթացակարգեր:
Գործող. 2.	Ապահովել համապատասխան նորմերի ու պրակտիկայի իրագործմանն առնչվող գինվորական և քաղաքացիական անձնակազմի ուսուցումը:
Գործող. 3.	Կատարելագործել Հայաստանի կողմից միջազգային պարտավորությունների կատարման վերաբերյալ հասարակության իրազեկումը:
1.5.4.	Կատարելագործել փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի իրավական դաշտը:
Գործող. 1.	Ձեռնարկել հետագա գործողություններ փողերի լվացման դեմ պայքարի միջոցները և մեթոդները միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցնելու ուղղությամբ:
Գործող. 2.	ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի 1378 բանաձևի համաձայն ձեռնարկել գործնական քայլեր՝ ահաբեկչության ֆինանսավորման կանխարգելման ուղղությամբ:
1.5.5.	Ընդլայնել Հայաստանի կարողությունները կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարում, այդ թվում դրա հետևանքով առաջացած ճգնաժամերի կառավարման ուղղությամբ:
Գործող. 1.	Կատարելագործել կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի իրավական դաշտը:
Գործող. 2.	Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի դրույթների համաձայն՝ ընդլայնել մարդկանց թրաֆիքինգի կանխարգելման գործողությունների պլանը:

1.6 Զինված ուժերի ժողովրդավարական վերահսկողություն

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.6.1.	Մշակել պաշտպանական գործունեության ժողովրդավարական վերահսկողության արդյունավետ ու թափանցիկ կարգավորումներ:
Գործող. 1.	Վերանայել ԶՈՒ վերահսկման ոլորտում Ազգային ժողովի, Պետության ղեկավարի, Կառավարության, Զինված ուժերի և այլ հնարավոր դերակատարների միջև ղեկավարման և աջակցության պարտականությունների բաժանման առկա կարգավորումները:
Գործող. 2.	Անհրաժեշտության դեպքում ընդունել նոր օրենքներ կամ փոփոխել օրենսդրությունը՝ առկա կարգավորումների կատարելագործման և պարտականությունների վերասահմանման նպատակով:
1.6.2.	Պաշտպանական և անվտանգության քաղաքականության մշակման գործում քաղաքացիականների մասնակցությանը, հասարակական կազմակերպությունների հետ համագործակցությանը և պաշտպանությանն ու անվտանգությանը վերաբերող տեղեկատվության հասարակության հասանելիությանը նպաստելու համար ձեռնարկել արդյունավետ ու թափանցիկ միջոցներ:
Գործող. 1.	Քայլեր կատարել խորհրդարանականների և նրանց անձնակազմերի ուսուցման կատարելագործման ուղղությամբ:
Գործող. 2.	Քաջալերել քաղաքացիական հասարակության ներգրավվածությունը պաշտպանության և անվտանգության խնդիրներում:

1.7 Տնտեսական զարգացում և քաղաքականության առաջնահերթություններ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.7.1.	Նպաստել ամուր, կայուն և կենսունակ տնտեսության զարգացմանը:
Գործող. 1.	Աշխատել Եվրոպական միության հետ հարաբերություններում «Շուկայական տնտեսության» կարգավիճակի ձեռքբերման ուղղությամբ:
Գործող. 2.	Կանխել ֆինանսական ռեսուրսների անհարկի օգտագործումը, ներառյալ պաշտոնական դիրքի չարաշահումը:
Գործող. 3.	Աշխատել տնտեսության բազմակողմանիության (դիվերսիֆիկացիայի) ապահովման ուղղությամբ:
Գործող. 4.	Հարկային և մաքսային վարչարարության արդյունավետ բարեփոխման միջոցով ստեղծել կենսունակ գործարար միջավայր՝ արտաքին ուղղակի ներդրումների համար գրավչություն ապահովելու նպատակով:
Գործող. 5.	Տարածաշրջանային էներգետիկ ծրագրերին մասնակցության միջոցով ձգտել էներգետիկ ռեսուրսների հասանելիությանը:
Գործող. 6.	Էներգիայի մատակարարումների այլընտրանքային աղբյուրների ապահովում և էներգիայի նորացված աղբյուրների շարունակական զարգացում:
Գործող. 7.	Հետամուտ լինել Հարավային Կովկասի տրանսպորտային ուղիների բացմանը և լիարժեք շահագործմանը:
Գործող. 8.	Ապահովել օտարերկրյա օժանդակության համապատասխան և ռացիոնալ օգտագործումը:

1.8 Համագործակցություն այլ միջազգային կազմակերպությունների հետ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
1.8.1.	Եվրոպական հարևանության քաղաքականության շրջանակներում նախապատրաստվել և քայլեր ձեռնարկել Եվրոպական միության հետ ավելի սերտ ինտեգրացիոնալ համատեղելիության ուղղությամբ՝ հետագա անդամակցության հեռանկարով:
Գործող. 1.	Ավարտին հասցնել Եվրոպական միության հետ Գործողության ծրագիրը:
Գործող. 2.	Իրականացնել Գործողության ծրագիրը:
1.8.2.	Քաջալերել Հայաստանում գործող միջազգային կազմակերպությունների գործողությունների փոխյրացումը, նվազեցնել և կանխել կրկնակումն ու համընկումը:

Գլուխ 2. Պաշտպանական անվտանգության և ռազմական հարցեր

2.1. ԶՈՒ ժողովրդավարական վերահսկողություն

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
2.1.1.	Հրամանատարական ուղղահայացի ուսումնասիրություն
Գործող. 1.	Որպես կառավարության ծրագրին աջակցություն, ըստ որի Զինված ուժերը պետք է վերափոխվեն այնպես, որ էլ ավելի համապատասխանեն ժողովրդավարական հասարակարգի արժեքներին, իրականացնել ՊՆ և ԶՈՒ ԳՇ ներկայիս հրամանատարական օղակի ու հրամանատարական-վերահսկողական ընթացակարգերի վերանայում՝ միջգերատեսչական հանձնաժողովի համար ապահովելով բարեփոխումների առաջարկներ:
Գործող. 2.	Որպես այս վերանայման մաս՝ սահմանել այն պաշտոնները, որոնք կարող են վերափոխվել անձնակազմի քաղաքացիական համայնամբ:
Գործող. 3.	Այս վերանայման արդյունքների և դրանցից բխող նպատակների իրականացման հիման վրա անհրաժեշտաբար փոփոխել և լրացնել օրենսդրությունը:

2.2 Համադրող հանձնաժողովը

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
2.2.1.	Կատեղծվի միջգերատեսչական հանձնաժողով, որը, համապատասխան փորձագիտական խմբերի աջակցությամբ, պատասխանատու կլինի Ազգային անվտանգության ռազմավարության և Պաշտպանական հայեցակարգի մշակման համար: Այնուհետև ռազմավարական փաստաթղթերը կներկայացվեն Անվտանգության խորհրդի հավանությանը և ՀՀ Ազգային ժողովի վերջնական հաստատմանը՝ համաձայն գործող ընթացակարգերի: Այս գործընթացի ընթացքում կիրականացվեն հասարակական քննարկումներ, որոնց կմասնակցեն նաև ոչ կառավարական հասարակական կազմակերպություններ:
2.2.2.	Ազգային անվտանգության քաղաքականության և դրան առնչվող փաստաթղթերի մշակումը
Գործող. 1.	Սպառնալիքների վերանայված գնահատմամբ մշակել Ազգային անվտանգության ռազմավարություն, որը նպատակաուղղված կլինի Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ անվտանգության ոլորտին:
Գործող. 2.	Ազգային անվտանգության ռազմավարության հիման վրա Պաշտպանության նախարարությունը, այլ նախարարությունների համապատասխան փորձագետների և ներկայացուցիչների օժանդակությամբ, կմշակի Պաշտպանական հայեցակարգ, որը լայնորեն կսահմանի ԶՈՒ առաքելությունները և հաշվի կառնվի Միջգերատեսչական հանձնաժողովի կողմից: Պաշտպանական հայեցակարգը կսահմանի նաև ԶՈՒ բարեփոխումների ուղղվածությունը:
2.2.3.	Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման իրականացումը
Գործող. 1.	Պաշտպանության նախարարությունը կստեղծի նախագծային մարմին, որին կվստահվեն Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման համադրումն ու ամենօրյա կառավարումը, ինչպես նաև հաստատված պլանների իրագործումը: Անհրաժեշտության դեպքում նախագծման խումբը կարող է օժանդակություն ստանալ փորձագիտական խմբերից, սակայն այն պետք է լինի պաշտպանության նախարարին առաջարկներ ներկայացնող կառույց: Նախագծային խմբում կընդգրկվեն նաև այլ, հատկապես Ռազմավարական պաշտպանական վերանայումից ազդեցություն կրող նախարարությունների ներկայացուցիչները:
Գործող. 2.	Նախագծային խումբն անհրաժեշտաբար պետք է ստեղծի նաև զեկուցման մեխանիզմ, ինչը կապահովի վերանայման առաջընթացին ու արդյունքներին պաշտպանության նախարարի և ԶՈՒ անձնակազմի իրազեկությունը: Այն պետք է ՊՆ-ում և ԳՇ-ում ծառայություն իրականացնելու համար նաև կրթի ու պատրաստի հասարակական կապերի մասնագետներ:
Գործող. 3.	Պաշտպանական հայեցակարգի հիման վրա իրականացնել Ռազմավարական պաշտպանական վերանայում, որով կսահմանվեն ԶՈՒ կառույցը, ենթակառուցվածքները (գործառնաբեր, օղանավակայաններ, շտաբներ) և առաջադրանքները՝ նպատակ ունենալով իրականացնել ռազմավարական միջավայրի, սպառնալիքների գնահատման ու հնարավոր ռեսուրսների հիման վրա կազմված Պաշտպանական հայեցակարգի առաքելությունները: Ազգային ժողովը և միջգերատեսչական հանձնաժողովը պետք է իրազեկ լինեն պաշտպանական վերանայման առաջընթացին:
Գործող. 4.	Պաշտպանության նախարարությունը նաև կմշակի հասարակական իրազեկման ռազմավարություն, որի նպատակը բարեփոխումային ծրագրերի համար քաղաքական և հասարակական աջակցության ձեռքբերումն է և Ազգային ժողովին ու հասարակությանը Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման արդյունքների և իրականացման ընթացքի մասին տեղեկացումը:

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
Գործող. 5.	Քանի որ Ռազմավարական պաշտպանական վերանայմամբ կարող է ընդունվել անձնակազմի և տեխնիկայի թվաքանակի կրճատման որոշում, ապա ստեղծել փորձագիտություն՝ կրճատված անձնակազմի վերապատրաստման և նրանց քաղաքացիական կյանք արձակելու, գործազուրկների և ենթակառուցվածքների փակման, զինամթերքի և զինտեխնիկայի ոչնչացման ծախսերի գնահատման համար:
2.2.4.	Պաշտպանական պլանավորում և բյուջետավորում
Գործող. 1.	Ուսումնասիրել պլանավորման և բյուջետավորման տարբեր համակարգեր՝ ազգային համակարգի մշակման և այս ոլորտում փորձագիտության ձեռքբերման համար: Այս գործընթացում կընդգրկվի նաև ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը:
Գործող. 2.	Գնահատել պլանավորման և բյուջետավորման համակարգի առավելագույն համապատասխանությունը երկրի իրավիճակին և ապահովել պլանավորման գործընթացում ընդգրկված բոլոր նախարարությունների և համապատասխան այլ կառավարական մարմինների գործունեության ճիշտ համադրումը: Պլանավորման համակարգը պետք է նաև նպատակաուղղվի ավելի կայուն պլանավորման հիմունքների ստեղծմանը և պետք է հիմնվի հուսալի ֆինանսական պլանավորման վրա: Նոր համակարգը պետք է հաջող ֆինանսական տարվա համար ապահովի ժամանակին և կայուն բյուջետային կանխատեսում, ինչպես նաև վստահելի մոտավոր հաշվարկներ՝ հաջող տարիների համար:
Գործող. 3.	Ավարտել ավելի թափանցիկ, կատարյալ աուդիտային և հաշվապահական ընթացակարգերով ուղեկցվող պլանավորման և բյուջետավորման համակարգի ներդրումը, իրականացնել փորձաշրջան և ամբողջացնել նոր համակարգի իրականացումը:
Գործող. 4.	Ստեղծել պաշտպանական պլանավորման բաժանմունք՝ որպես երկարաժամկետ պլանավորման և տեխնիկայի (սարքավորումների) ձեռքբերման հիմնավորման համար անհրաժեշտ «Պահանջների հայտարարագրերի» մշակման պատասխանատու:
2.2.5.	Ջոռահավաքային համակարգ և պահեստագործի ուսուցում
Գործող. 1.	Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման արդյունքների հիման վրա վերանայել և փոփոխել ներկայիս Ջոռահավաքային համակարգը՝ դրա արդյունավետության բարձրացման և ծախսերի նվազեցման նպատակով:
Գործող. 2.	Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման արդյունքների հիման վրա վերանայել պահեստագործային ուժերի թվաչափը և դասակարգումը, սահմանել յուրաքանչյուր կարգի համար անհրաժեշտ սպառազինության և ուսուցման ծախսերն ու ծառայությունները:

2.3 Ռազմական փոխգործունակություն

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
2.3.1.	Մեկ խաղաղապահ գումարտակի կազմավորում
Գործող. 1.	Շարունակել խաղաղապահ գումարտակի կազմավորումը՝ օգտագործելով ՆԱՏՕ-ի չափանիշները:
Գործող. 2.	Ներդնել մեխանիզմներ, որոնք ապահովում են ՆԱՏՕ-ի չափանիշների կիրառումը ՆԱՏՕ-ի ղեկավարած ԳԽԽ գործողությունների համար հայտարարված ստորաբաժանումներում:
Գործող. 3.	Կատարելագործել գումարտակի մարտական ծառայությունների ապահովումը (թիկունքային՝ սնունդ, մատակարարումներ, պահպանում, վերանորոգում, ինչպես նաև բժշկական աջակցություն, ՌՔԿ պաշտպանություն և ռազմական ոստիկանություն), որպեսզի այն ունակ լինի երկու տարվա ընթացքում ռոտացիաներով տեղաբաշխել և պահպանել առնվազն մեկ վաշտ:
Գործող. 4.	Ստորաբաժանումների կազմավորման և ուսուցման ընթացքում ձեռք բերված փորձն օգտագործել որպես կատարյալ տարր՝ ուսուցման կատարելագործման և ՁՈւ այլ ստորաբաժանումների աստիճանական վերափոխման ապահովման համար:
2.3.2.	Մեկ խաղաղապահ բրիգադի կազմավորում
Գործող. 1.	Ստեղծել մեկ խաղաղապահ բրիգադ՝ օգտագործելով ՆԱՏՕ-ի չափանիշները: Բրիգադի մարտական ծառայությունների ապահովումը (թիկունքային՝ սնունդ, մատակարարումներ, պահպանում, վերանորոգում, ինչպես նաև բժշկական աջակցություն, ՌՔԿ պաշտպանություն և ռազմական ոստիկանություն) պետք է հնարավորություն տա, որ բրիգադն ունակ լինի երկու տարվա ընթացքում ռոտացիաներով տեղաբաշխել և պահպանել մեկ գումարտակ:
2.3.3.	Ինքնագնահատողների խումբ
Գործող. 1.	Օպերատիվ կարողությունների հայեցակազմի շրջանակներում ստեղծել ինքնագնահատողների մեկ խումբ՝ ՆԱՏՕ-ի ղեկավարած ԳԽԽ գործողությունների համար հայտարարված ստորաբաժանումների ինքնագնահատման համար՝ որպեսզի այս ստորաբաժանումները կարողանան սերտիֆիկացվել ՆԱՏՕ-ի համապատասխան մեխանիզմների միջոցով:

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
2.3.4.	Զորավարժությունների պլանավորում
Գործող. 1.	Օպերատիվ կարողությունների հայեցակարգով ինքնագնահատումներին, խաղաղապահ գումարտակի, իսկ այնուհետև խաղաղապահ բրիգադի կարողությունների շարունակական զարգացմանը և ՆԱՏՕ/ԳԽԽ զորավարժությունների պլանավորման փուլում ավելի ակտիվ ներգրավվածությանն աջակցելու նպատակով, պատրաստել զորավարժությունների պլանավորող մասնագիտությամբ սպաներ և ստանալ անհրաժեշտ խորհրդատվություն:
2.3.5.	Գործողությունների օպերատիվ պլանավորում
Գործող. 1.	Խաղաղապահ գործողությունների պլանավորման գործընթացին ավելի ակտիվ մասնակցության և ՆԱՏՕ-ի շտաբային տարբերում շտաբային սպաների նշանակման նպատակով անհրաժեշտ փորձագիտական խորհրդատվության ստացում:

2.4 Անձնակազմի ուսուցում և կառավարում

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
2.4.1.	Ավագ սպայակազմի դասընթացների զարգացում
Գործող. 1.	Մշակել ավագ սպաների՝ գնդի և բրիգադի հրամանատարական պաշտոնների ստանձնումը նախապատրաստելու ուսումնական ծրագրեր և դասընթացներ և նվազեցնել կախումը օտարերկրյա ուսումնական հաստատություններից:
Գործող. 2.	Կատարելագործել դասախոսական կազմը, որը ավագ սպաների համար կապահովի գնդի և բրիգադի հրամանատարական մակարդակի ուսուցում:
Գործող. 3.	Որոշել այս դասընթացների համար անհրաժեշտ ենթակառուցվածքները և սարքավորումները:
Գործող. 4.	Որոշել այս դասընթացների մշակման և իրականացման համար անհրաժեշտ մոտավոր ծախսերը:
2.4.2.	Կրթական համակարգի վերանայում
Գործող. 1.	Խորհրդատվության ստացում՝ կրտսեր սպայական կազմի կրթական ծրագրի կատարելագործման համար:
Գործող. 2.	Խորհրդատվության ստացում՝ ենթասպայական կազմի կրթական ծրագրի կատարելագործման համար:
Գործող. 3.	Խորհրդատվության ստացում՝ սերժանտական կազմի կրթական ծրագրի կատարելագործման համար:
2.4.3.	Ուսումնական ծրագիր
Գործող. 1.	ԶՈՒ տարբեր զորատեսակների համար մշակել նոր, ստանդարտ տարեկան ուսումնական ծրագիր և ստեղծել գնահատման մի մեխանիզմ, որը կբացահայտի, թե որքանով են իրականացվել սահմանված չափանիշները:
Գործող. 2.	Մշակել ուսումնական ծրագիր ցամաքային ուժերի, ավիացիայի և ՀՕՊ զորքերի գումարտակային մակարդակի ստորաբաժանումների համար:
2.4.4.	Անձնակազմի կառավարման համակարգի բարեփոխումներ
Գործող. 1.	Գործող համակարգի կատարելագործման նպատակով ստանալ որոշակի հաստիքներում պարտականությունների իրականացման համար անհրաժեշտ որակավորման և ուսուցման չափանիշների (արտերկրում ստացած ուսուցումը ներառյալ), յուրաքանչյուր հաստիքի հստակ աշխատանքային գործառնությունների մշակման, յուրաքանչյուր հաստիքում ծառայության տևողության, նոր հաստիքի չնշանակվելու դեպքում նախքան զորացումը կոչումների կրման տևողության վերաբերյալ խորհրդատվություն:
Գործող. 2.	Ստեղծել ստանդարտ ֆինանսական բավարարման (աշխատավարձերի) դասակարգում՝ ըստ հաստիքների (զինվորական և քաղաքացիական անձնակազմերի համար), ինչպես նաև սահմանել հավելավճարների հատկացման սանդղակ՝ հատուկ որակավորումների առկայության կամ հատուկ պարտականությունների իրականացման դեպքում, մշակել կրթական և ուսումնական չափանիշներ, որի շնորհիվ կապահովվի ռազմական որակավորումների ճանաչումը քաղաքացիական կրթական համակարգում, սահմանել զորացման, վերաբնակության և զորացրված անձնակազմի սոցիալական հատկացումների (այդ թվում կենսաթոշակների) իրականացման ընթացակարգեր:
Գործող. 3.	Կատարելագործել անձնակազմի համապատասխան փորձի և հմտությունների որոշման գործող համակարգը՝ անձնակազմի ծառայողական առաջխաղացման և նոր պաշտոնների նշանակման կարգի ու չափորոշիչների բարելավման նպատակով:
Գործող. 4.	Կատարելագործել սպաների, սերժանտական կազմի, զինվորների և քաղաքացիական անձնակազմի գնահատման գործող համակարգը, որը ընտրության հիմք կլինի պահանջներին համապատասխանող ծառայողների առաջխաղացման համար՝ այդպիսով հասնելով առավելագույն թափանցիկության և արդարության: Այս համակարգի շնորհիվ անձնակազմը կըմբռնի, թե ինչ է իրենից ակնկալվում և ինչ պետք է անի՝ հմտությունների զարգացման համար:

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
2.4.5.	Լեզվի ուսուցում
Գործող. 1.	Կատարելագործել լեզվի ուսուցման կարողությունները Ռազմական Ակադեմիայում:
Գործող. 2.	Կատարելագործել լեզվի և ռազմական տերմինաբանության ուսուցումը խաղաղապահ ստորաբաժանումում
Գործող. 3.	Անձնակազմի համար լեզվի լրացուցիչ ուսուցման նպատակով շարունակել օգտագործել երկկողմ օժանդակությունը
Գործող. 4.	Ստեղծել լեզվի ուսումնական կենտրոն: Մշակել լեզվի մասնագիտացված ուսուցման դասընթաց՝ ՆԱՏՕ-ի հետ հարաբերություններում ընդգրկված ավագ սպայական կազմի և զեներալների համար:
Գործող. 5.	Համապատասխան անձնակազմի համար հիմնել անգլերեն լեզվի տեսավորման համակարգ՝ համաձայն ՄՏԱՆԱԳ 6001-ի:

2.5 Հրամանատարության, վերահսկողության և թիկունքային ապահովման երկարաժամկետ ծրագրեր

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
Գործող. 1.	Օգտագործելով Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման արդյունքները՝ մշակել հրամանատարության-վերահսկողության-կապի (ՀՎԿ) երկարաժամկետ ծրագիր և սահմանել ՀՎԿ համակարգերի կառուցվածք (ներառելով կապի, նավիգացիայի, իդենտիֆիկացիայի և ավտոմատացված տեղեկատվական համակարգերը, ինչպես նաև դրանց ֆունկցիոնալ ծառայությունները), ինչն անհրաժեշտ է Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման միջոցով մատնանշված օպերատիվ պահանջներին համապատասխանելու համար: Այս խնդիրների իրականացման օժանդակելու նպատակով Հայաստանը կաջակցի ՆԱՏՕ-ի Խորհրդակցությունների, հրամանատարության և վերահսկողության գործակալության (NC3A) ՆԱՏՕ-ի ցանցային կարողությունների իրագործման ու փոխգործունակության ենթակոմիտեի (NNEC & Interoperability Sub-group) միջոցառումները, կմասնակցի ՆԱՏՕ-ի Կոալիցիայի կապի ու տեղեկատվական համակարգերի փոխգործունակության տեսավորման միջոցառումներին և փորձագիտական աջակցություն կստանա ՆԱՏՕ-ի Խորհրդակցությունների, հրամանատարության և վերահսկողության գործակալությունից (NC3A):
Գործող. 2.	Օգտագործելով Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման արդյունքները՝ մշակել թիկունքային (ներառյալ բժշկական) ապահովման երկարաժամկետ ծրագիր, ինչն անհրաժեշտ է Ռազմավարական պաշտպանական վերանայման միջոցով մատնանշված օպերատիվ պահանջներին համապատասխանելու համար:
Գործող. 3.	Աստիճանական զարգացմամբ իրականացնել անհրաժեշտ տեխնիկայի ձեռքբերում և արդիականացում՝ յուրաքանչյուր փուլում ցուցադրելով նոր կարողություն և փոխգործունակություն:

2.6 Ազգային ռազմարդյունաբերական համալիրը և պաշտպանությանը դրա համապատասխանությունը

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
Գործող. 1.	Իրականացնել առկա ռազմարդյունաբերական համալիրի գնահատում՝ դրա օգտակարությունն ու պաշտպանությանը համապատասխան լինելը որոշելու նպատակով:
Գործող. 2.	Ապահովել դրա հնարավոր վերակազմման կամ կազմալուծման վերաբերյալ առաջարկներ:

2.7 Սահմանային անվտանգություն

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
Գործող. 1.	Դաշինքի անդամ և (կամ) գործընկեր երկրների հետ համագործակցությամբ իրականացնել սահմանային անվտանգության կառույցում առկա ընթացակարգերի և պրակտիկայի հետազոտում:
Գործող. 2.	Այդ հետազոտման արդյունքների հիման վրա որոշել սահմանային անվտանգության արդյունավետության բարձրացման համար փոփոխման ենթակա ընթացակարգերն ու պրակտիկան: Նույն հետազոտման հիման վրա որոշել առաջնային, այդ թվում ՁՈԶ կոմպոնենտների հայտնաբերման սարքավորումները, որոնք անհրաժեշտ է արդիականացնել կամ ձեռք բերել՝ սահմանային անվտանգության կատարելագործման նպատակով:
Գործող. 3.	Կազմել առաջնային համարվող սարքավորումների արժեքի մոտավոր հաշվարկներ և անհրաժեշտ սարքավորումների ձեռքբերման գործում օժանդակության համար դիմել Դաշինքի անդամ կամ գործընկեր երկրներին կամ էլ օգտագործել ազգային միջոցները:

Գլուխ 3. Հասարակության իրազեկում, գիտություն, բնապահպանություն և քաղաքացիական ճգնաժամերի պլանավորմանն առնչվող հարցեր

3.1 Հասարակական տեղեկատվություն անվտանգության և պաշտպանության վերաբերյալ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
3.1.1.	Մշակել Ազգային տեղեկատվական ռազմավարություն Հայաստան-ՆԱՏՕ գործողությունների ծրագրի վերաբերյալ՝ որպես պաշտպանական և անվտանգության բարեփոխումների աջակցություն
Գործող. 1.	<ul style="list-style-type: none"> - Ջարգացնել տեղեկատվական արշավ. - Միջգերատեսչական հանձնաժողովում ստեղծել հասարակական տեղեկատվության հատուկ հանձնախումբ, - Կանոնավոր կերպով պատրաստել և հեռարձակել ռադիո-հեռուստատեսային հաղորդումներ ՆԱՏՕ-ի վերաբերյալ, - Կատարելագործել ՊՆ հասարակական տեղեկատվության մասնագետների կարողությունները՝ նրանց վերապատրաստման միջոցով:
3.1.2.	Ընդլայնել հասարակության իրազեկությունը ՆԱՏՕ-ի վերաբերյալ
Գործող. 1.	Երևանում ՆԱՏՕ-ի հասարակական տեղեկատվական կենտրոնի բացում:
Գործող. 2.	ՆԱՏՕ-ի գրքային ստեղծերի բացում մարզերի համալսարաններում:
Գործող. 3.	<ul style="list-style-type: none"> - ՆԱՏՕ-ի Հասարակական դիվանագիտության տնօրինության հետ համատեղ կազմակերպել սեմինարներ, աշխատաժողովներ և համաժողովներ՝ հատուկ լսարանի համար (տեղական իշխանություններ, համալսարաններ, լրագրողներ, հասարակական կազմակերպություններ): - Հայաստանում կազմակերպել «ՆԱՏՕ-ի շաբաթ»:

3.2 Գիտություն, Հասարակության արդի մարտահրավերների կոմիտե

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
3.2.1.	«Անվտանգություն գիտության միջոցով» ծրագրի ներքո կազմակերպված միջոցառումների միջոցով կենտրոնանալ կարևորագույն անվտանգության առաջնահերթությունների վրա:
3.2.1.1.	Նպաստել Հարավային Կովկասում առավել անվտանգությանն ու կայունությանը՝ «Անվտանգություն գիտության միջոցով» ծրագրի շրջանակներում համագործակցելու միջոցով:
Գործող. 1.	Շարունակել մասնակցությունը «Վիրտուալ մետաքսե ճանապարհ» նախագծին՝ կենտրոնանալով Հայաստանում և Հարավային Կովկասի այլ երկրներում համակարգչային ու գիտահետազոտական ցանցերի ընդլայնման վրա:
Գործող. 2.	«Գիտություն հանուն խաղաղության» նախագծի զարգացման նպատակով տարածաշրջանային ու ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների փորձագետների և ՆԱՏՕ-ի քարտուղարությունների հետ աշխատանքներ իրականացնել ազգային և տարածաշրջանային սեյսմիկ անվտանգության ապահովման ուղղությամբ:
Գործող. 3.	Շարունակել մասնակցել Հարավային Կովկասի «Գետերի մոնիտորինգ» նախագծին՝ լուծելու ջրային պաշարների կառավարման կրիտիկական խնդիրները:
Գործող. 4.	Իրականացնել տարածաշրջանային համագործակցության միջոցառումներ՝ կենտրոնանալով Հարավային Կովկասում մարդկանց առողջության ռիսկային գործոններին առնչվող խնդիրների վրա:
3.2.1.2.	Կոնկրետ համագործակցային միջոցառումների միջոցով արձագանքել Հայաստանի ազգային գիտությանը և տեխնոլոգիական առաջնայնություններին:
Գործող. 1.	Իրականացնել համագործակցության միջոցառումներ՝ կենտրոնանալով բիոահաբեկչության սպառնալիքի վրա:
Գործող. 2.	Իրականացնել համագործակցության միջոցառումներ՝ նպաստելով Հայաստանում սննդի շղթայի անվտանգությանը:
Գործող. 3.	Իրականացնել համագործակցության միջոցառումներ՝ Հայաստանում տեղեկատվական և հեռահաղորդակցման տեխնոլոգիաների փորձագիտության ընդլայնման նպատակով:
3.2.2	Հասարակության արդի մարտահրավերների կոմիտեի հովանու ներքո իրականացնել տարածաշրջանային և ազգային միջոցառումներ, որոնք ուղղված կլինեն Հայաստանի հիմնական առաջնահերթություններին:

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
Գործող. 1.	Տրանսսահմանային կոնտեքստում շրջակա միջավայրի վրա աղտոտման ազդեցության գնահատման իրականացման նպատակով մասնակցել «Տրանսսահմանային կոնտեքստում թափոնների ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա» թեմայով նախնական ուսումնասիրություններին՝ հաշվի առնելով բնապահպանության վերաբերյալ առկա միջազգային կոնվենցիաները:
Գործող. 2.	Ընդլայնել Հայաստանի փորձագետների մասնակցությունը Հասարակության արդի մարտահրավերների կոմիտեի (CCMS) ընթացիկ միջոցառումներին:

3.3 Քաղաքացիական ճգնաժամների կառավարում և ճգնաժամային պատրաստականություն

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
3.3.1.	Ճգնաժամային պատրաստականության կատարելագործում
Գործող. 1.	Հիմնվելով ռիսկերի ճիշտ գնահատման վրա՝ մշակել ռադիոլոգիական, քիմիական, կոնսարանական և միջուկային ճգնաժամներին ու ահաբեկչական գործողություններին արձագանքելու ծրագրեր: Քաղաքացիական աղետների պլանավորման գործողությունների ծրագրի իրականացումը փրկարարական ծառայությանը թույլ կտա արդյունավետորեն արձագանքել բոլոր աղետներին և ապահովել սեփական քաղաքացիների, օտարերկրյա ներկայացուցիչների ու միջազգային կազմակերպությունների անձնակազմի անվտանգությունը:
Գործող. 2.	Ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ արտասահմանում կազմակերպվող համատեղ աշխատաժողովների, զորավարությունների և դասընթացների միջոցով ընդլայնել աղետների արձագանքման ուժերի մասնագիտական պատրաստականությունը՝ նպատակ ունենալով Հայաստանի փրկարարական համակարգը համապատասխանեցնել միջազգային չափանիշներին և կարողանալ տրամադրել միջազգային փրկարարական օժանդակություն:
Գործող. 3.	- Իրականացնել փորձի փոխանակում տարատեսակ քաղաքացիական աղետների կառավարման տարբեր ոլորտներում, - Պահանջվող մակարդակի օպերատիվ պատրաստականության ու փոխգործունակության հասնելու նպատակով մասնակցել ՆԱՏՕ-ի կողմից կազմակերպվող զորավարություններին, - Փրկարարական համակարգի անձնակազմի համար կազմակերպել անգլերենի դասընթացներ:
3.3.2.	Ճգնաժամների արձագանքման համակարգի կատարելագործում
Գործող. 1.	Ձևավորել քաղաքացիական ճգնաժամների կառավարման տեղեկատվական համակարգ, որը կհանդիսանա աղետների կամ քաղաքացիական ճգնաժամների արձագանքման ռեսուրսների լծակ և համադրման մեխանիզմ՝ իր մեջ ներառելով տեղեկատվական հոսքի մշակումը, կանոնակարգումը և կառավարումը՝ այդպիսով այդ ռեսուրսները դարձնելով ավելի հասանելի:
Գործող. 2.	Ստեղծել համաճարակներին արձագանքելու համակարգ՝ հիմնվելով գոյություն ունեցող բժշկական հաստատությունների տեխնիկական և մարդկային ռեսուրսների վրա: Մասնակցել աշխատաժողովների, դասընթացների և հանդիպումների այն երկրներում, որոնք ունեն նմանատիպ արձագանքման համակարգ:
Գործող. 3.	Կատարելագործել կապերն ու փոխգործունակությունը Աղետների արձագանքման համադրման Եվրաստլանտյան կենտրոնի հետ և արդիականացնել ՌՔԿ արձագանքման կարողությունների ազգային գույքը:
3.3.3.	Ճգնաժամային կապ
Գործող. 1.	Վերանայել ճգնաժամային իրավիճակներին վերաբերող պետական տեղեկատվական քաղաքականությունը և մանրամասն ծրագրերը:
Գործող. 2.	Զարգացնել ճգնաժամների արձագանքմանը վերաբերող տեղեկատվության հավաքման և վերլուծության միջոցառումները, քաղաքաշտպանության վերաբերյալ բնակչության տեղեկացման ռազմավարությունը, հնարավոր պատահարների ոլորտում ՆԱՏՕ-ի և ՆԱՏՕ/ԳհԽ առկա նախագծերի վերաբերյալ հասարակական իրազեկությունը և ընդլայնել հասարակական պատրաստականությունը:
Գործող. 3.	Միջազգային փորձի հիման վրա մեկնարկել է մի ծրագիր՝ նպատակ ունենալով ստեղծել «Արտակարգ ալիք» տեղեկատվական կենտրոն, որը ամբողջ համապատասխան տեղեկատվությունն ու աղետների արձագանքման վերաբերյալ իրազեկումը կինտեգրի մեկ մասնագիտացված կառույցում: Արտակարգ իրավիճակներում այս կառույցը բնակչությանը, զանգվածային լրատվության միջոցներին և կառավարությանը կտրամադրի վստահելի ու հրատապ տեղեկատվություն: «Արտակարգ ալիք» տեղեկատվական կենտրոնը ներառում է տեղեկատվական կենտրոն, ինտերնետային կայք, հեռուստատեսային և ռադիոընկերություն և օրաթերթ:

**Գլուխ 4 . Վարչական, «պաշտպանողական անվտանգության» և
ռեսուրսներին առնչվող հարցեր**

4.1 Վարչական խնդիրներ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
4.1.1.	Համադրման, փոխգործողության և աջակցող ծրագրերի համահունչ ղեկավարման միջոցով ապահովել ԱԳԳՕ արդյունավետ իրագործում:
Գործող. 1.	Պատասխանատու մարմնի միջոցով ապահովել համապատասխան միջգերատեսչական համադրում:
Գործող. 2.	Համապատասխան մակարդակներում ապահովել փոխգործողություն ՆԱՏՕ-ի, այդ թվում ՆԱՏՕ-ի կոնտակտային դեսպանության հետ և աշխատանքային պայմաններ ապահովել ՆԱՏՕ-ի փոխգործողության պաշտոնյայի համար:
Գործող. 3.	Նախատեսել հայ սպաների նշանակում ՆԱՏՕ-ի Միջազգային քարտուղարությունում (ներառյալ Ադետների Եվրաստլանտյան արձագանքման համադրման կենտրոնում) և Միջազգային ռազմական շտաբի Գործընկերության համադրման օղակներում:
Գործող. 4.	Նշանակել Հայաստանի փոխգործողության ներկայացուցիչ Դաշնակցային վերափոխումների հրամանատարությունում:

4.2 Ռեսուրսներ

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
4.2.1.	Ապահովել ԱԳԳՕ աջակցման ծրագրերի և միջոցառումների համապատասխան ֆինանսավորումը
Գործող. 1.	Նախատեսել և հատկացնել համագործակցության այս ծրագրի իրականացման համար պահանջվող ֆինանսական ու մարդկային ռեսուրսները:

4.3 Պաշտպանողական անվտանգություն

Նպատակներ, գործողություններ	Հայաստանի նպատակները, հատուկ պետական միջոցառումներ
4.3.1.	Լիովին իրականացնել Հայաստանի կառավարության և ՆԱՏՕ-ի միջև ստորագրված անվտանգության վերաբերյալ համաձայնագիրը:
Գործող. 1.	- Պահպանել Հայաստանի իշխանությունների և ՆԱՏՕ-ի միջև ստորագրված «Անվտանգության մասին» համաձայնագրով պահանջվող ՆԱՏՕ-ի անվտանգության նվազագույն չափանիշները: - Տեղեկատվության հոսքին և պահանջներին համապատասխան շարունակել ընդլայնել գոյություն ունեցող ռեզիստրային համակարգը: - Շարունակել սահմանել այն պաշտոնները, որոնց համար պահանջվում է ՆԱՏՕ-ի գաղտնիության թույլտվություն:
Գործող. 2.	- Ազգային անվտանգության ծառայության աշխատանքի կատարելագործման նպատակով ընդլայնել համագործակցությունն այլ երկրների համապատասխան ծառայությունների հետ: - ՆԱՏՕ-ի գաղտնի տեղեկատվությամբ աշխատող հայ փորձագետների համար հիմնել ու իրականացնել անվտանգության վերաբերյալ կրթական և ուսումնական ծրագրեր՝ նպատակ ունենալով կատարելագործել ԱԱԾ ընդհանուր աշխատանքը:
Գործող. 3.	Ստեղծել տեղեկատվության կրիպտոգրաֆիկ պաշտպանության էլեկտրոնային համակարգեր, ցանցեր և կապուղիներ:

Ռազմաքաղաքական/տնտեսական բյուջեներ

Աղյուսակում ներկայացված են ոչ թե կազմակերպությունների ռազմական/քաղաքացիական բյուջետային պոստենցիալները, այլ դրանց անդամակցող երկրների ազգային ցուցանիշների համադրումները:

Աղյուսակ 1

2006թ. վիճակագրություն

Կազմակերպություն/երկիր	ՀՆԱ ¹ , \$տրլն	Ռազմ. բյուջե, \$մլրդ	Բնակչություն, \$մլն
ՆԱՏՕ ²	25.9	768	866
ՇՀԿ ³	10.64	59.5	1.512
ՀԱՊԿ/ՕՃԿԵ ⁴	1.86	24.9	211
ԱՄՆ	12.36	561*	298
Չինաստան	8.859 (3)	34.9	1.313
Ռուսաստան	1.589 (0.8)	23.7	143

* ԱՄՆ ռազմական բյուջեի ցուցանիշում ներառված են Աֆղանստանում և Իրաքում տրամադրվող ռազմական/հակահաբեկչական ծախսերը (շուրջ \$100 մլն):

() փակագծերում բերված է այլ աղբյուրների վիճակագրություն:

Ռազմական բյուջե

Առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել համաշխարհային ռազմականացման արագ զարգացող տեմպերին: Արևմտյան վերլուծական-փորձագիտական կենտրոնները միանշանակորեն հավաստիացնում են, որ վերջին տասնամյակում էապես աճել են համաշխարհային պաշտպանական/ռազմական ծախսերը: Այսպես, *Օբսիվալ* միջազգային հիմնադրամի տարեկան հաշվետվությունում մասնավորապես նշվում էր, որ 2006թ. համաշխարհային պաշտպանական ծախսերն արձանագրել են աննախադեպ ցուցանիշ՝ շուրջ \$1.059 տրլն, ինչը գերազանցում էր նույնիսկ 1988թ. (սառըպատերազմյան շրջանում) գրանցված ռեկորդը՝ շուրջ \$1.03 տրլն: Ընդ որում՝ համաշխարհային պաշտպանական ծախսերի ավելի քան կեսը (շուրջ 52.9%) բաժին է ընկնում միայն Միացյալ Նահանգներին: Ստոկհոլմի խաղաղության հետազոտությունների միջազգային ինստիտուտի (*SIPRI*) տվյալներով՝ 2003թ. ԱՄՆ-ին բաժին էր ընկնում համաշխարհային պաշտպանական ծախսերի շուրջ 47%-ը:

Մարդկային ռեսուրսներ

Ելնելով ներկայիս ժողովրդագրական գլոբալ գործընթացներից՝ երկրագնդի մարդկային ռեսուրսները տրամաբանորեն կուտակվում են ասիական մայրցամաքում, իսկ ավելի ստույգ՝ Հարավկենտրոնական և Հարավարևելյան Ասիայում: Աղյուսակում բերված կազմակերպություններից բնակչության թվաքանակով մասնավորապես առաջատար է ՇՀԿ-ն (1.512 մլրդ բնակիչ)՝ գերազանցապես ի հաշիվ Չինաստանի ցուցանիշների: 2006թ. դրությամբ, միայն Չինաստանի բնակչությունը շուրջ 1.314 մլրդ մարդ էր՝ կազմելով երկրագնդի ողջ բնակչության 20.1%-ը:

¹ Համախառն ներքին արդյունքի ցուցանիշները ներկայացված են 2005թ. վիճակագրությամբ:

² ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրներն են՝ Բելգիա, Մեծ Բրիտանիա, Կանադա, Լյուքսեմբուրգ, Դանիա, Ֆրանսիա, Իսլանդիա, Իտալիա, Նիդերլանդներ, Նորվեգիա, Պորտուգալիա, ԱՄՆ, Հունաստան, Թուրքիա, Գերմանիա, Իսպանիա, Չեխիա, Լեհաստան, Հունգարիա, Էստոնիա, Լատվիա, Լիտվա, Ռումինիա, Սլովակիա, Սլովենիա, Բուլղարիա: Ներկայումս կազմակերպությանը ձգտում են անդամակցել Խորվաթիան, Մակեդոնիան, Սերբիան, Վրաստանը, Ուկրաինան և Ալբանիան:

³ ՇՀԿ-ին անդամակցում են Չինաստանը, Ռուսաստանի Դաշնությունը, Ղազախստանը, Ղրղզստանը, Տաջիկստանն ու Ուզբեկստանը: ՇՀԿ-ում դիտորդի կարգավիճակ ունեն 4 երկիր՝ Հնդկաստանը, Իրանը, Պակիստանը և Մոնղոլիան:

⁴ ՀԱՊԿ անդամ երկրներն են՝ Հայաստան, Բելառուս, Ղազախստան, Ղրղզստան, Ռուսաստան, Տաջիկստան և Ուզբեկստան (վերջինս անդամակցում է 2006թ. օգոստոսից):